

સ્વ. ધર્માનુરાગી પૂજ્ય

શ્રી સામંત વેલંત વીરાણી

પૂ. ધી. લાલચંદ્ર મહારાજ, ખીચન, પૂ. આચાર્ય ધી મર્ચમલ્લ મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે. તાને પિતાધીની આજ્ઞા, દીક્ષા માટે મળે તેમ નથી અને દીક્ષા લેવી જ છે. આજ્ઞા વિના કેઈ સાધુ મુનિરાજ દીક્ષા આપશે કે અને સ્વયમેવ દીક્ષા શૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય ધી મોત્તમલ્લ મહારાજ પાસે જવામાં ઘણું વિઘ્ન યાશે જોમ રીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં સાહ્યા જવાનું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સાં. ૨૦૧૩ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્ર-
ના રોજ સાંજના, માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જમાણું કર્યું. જોગત
માતૃશ્રી સામાયિકમાં બેસી ગયાં. તે વખતે કેમને વળ ક્યા
ર દીક્ષાનાં વિઘ્નોમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, શૌરાષ્ટ્ર ભૂમિ
ને ગોંડલ સંપ્રદાયનો ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ
ના ચયા.

ધી વિનેદમુનિના નિવેદન પરથી માલૂમ પડ્યું કે તા.
૨૫-૫-૫૭ ના રોજ રાત્રે આઠ વાગ્યે ઘેરથી નીકળી રાજકોટ
જ્યને જોધપુરની ટીકીટ લીધી. તા. ૨૫-૫-૫૭ ના સવારે ૮
થે ગણિસાણા પહોંચ્યા ત્યાં અહીં કસાક ગાડી પડી રહે છે તે
મ્યાન ગામમાં જઈને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાકીના
લી નાખ્યા અને ગાડીમાં બેસી ગયા, મારવાઠ જંકશન તથા
ત્રપુર જંકશન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ ની વહેલી સવારે ૪ા
થે કલેહી પહોંચ્યા, ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં
હોંચ્યા અને ઉપાશ્રયમાં ણિરજતા મુનિવરોનાં દર્શન કર્યાં.
છળા નમસ્કાર કરી મુળશ્રાતા પૂછી બહાર નીકળ્યા અને
તાનાં સામાયિકનાં કપડાં પહેર્યાં અને પછી પૂજ્ય શ્રી સંતોની

મારા સલામતા માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની છે” ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન ધ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું તેનો સાર નીચે મુજબ છે :—

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે હતું અને “અંસંખ્ય” જીવિય મા પમાયએ” ને એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહી શકું તેમ નથી એમ લાગ્યું. શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ સાહેબ-વગેરેએ મારી માટે વિચારી પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ મને સમય માત્રનો કરવો ઠીક ન લાગ્યો તેથી શ્રી અરિહંત લગવંતો તથા સિદ્ધ લગવંતોની સાક્ષીએ મારા શુરુ મહારાજ સમક્ષ થાનો પાઠ લાગીને મારા આત્માના કલ્યાણ માટે દીક્ષા કાર કરી છે. સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા જુસ્સાથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં વાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારો વૃતાંત પ્રગટ વિચિત છે.

ઉત્તરાર્ધનજી સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું મુખ્ય-જીવનનું ખરું કર્તવ્ય, મોક્ષકર્મ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા જાણુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉઠાવી દીધી અને ત ઉપકારી એવા મારા જાણુજી સમક્ષ હું તેમને કહક માં પણ કહી શકતો નહીં અને બીજી જાણુથી મને થયું કે બધું અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે મારે જરાપણ કરવો વિચિત નથી તેથી મેં વિચારીને આ પગલું લઈ

સ્વ. ધર્માનુરાગી પૂજ્ય

માતૃશ્રી શ્રી કકવીબાઈ વીરાણી

તા. ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ જવાળ આગ્યો કે શ્રી
 હાલભાઈ ખીચનમાં સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. એટલે
 ॥ પિતાશ્રીએ રાવળહાદુર શ્રી એમ. પી. સાહેબ, શ્રી
 લાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દ્વંક એમ ત્રણેયને
 વેનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા. તા.
 ૫-૫૭ ના રોજ રવાના થઈ તા. ૩૦-૫-૫૭ ના રોજ સવારે
 ૩ સ્ટેશને પહોંચ્યા. બેલગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં
 ૪૨ મુનિશ્રી શીરેમલજી મહારાજ તથા પૂજ્ય પંડિતરત્ન,
 વિચારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા. ૮ તથા
 ૫ તપસ્વીજી મહારાજ શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ આદિ ઠાણા
 ખિરાજતા હતા. કુલ સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠાવીસથી
 ૧ની હતી.

પૂછપરછના જવાળમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ
 અને કહ્યું કે “મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે. તેમાં
 ફેરફાર થાય તેમ નથી. તમે અમારા વીરાણી કુટુંબના
 તૈથી છો અને જો સાચા હિતેથી હો તો મારા પૂ. જા. અને
 પુણને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા
 પાડીઆની અંદર અપાવી દીઓ, એટલું જ નહીં પણ “સંવિ
 વ કડું શાસન રસી”ની લાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના
 રી ઉપરના ઉપકારના જાહેલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી
 વના એ હોય જ અને છે કે, મારી દીક્ષા, તેઓની દીક્ષાનું
 મિત્તળને અને મારા માતા-પિતા. સદ્ગતિને સાથે અર્થાત્
 રી સાથે દીક્ષા લીઓ.

આવા દૃઢ જવાળના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી ‘વિનોદકુમાર’
 ૧૭ લઈ જવાની લાવનાને નિષ્કળતા સાંપડી અને તા. ૩૧-૫-

૫૭ ની રાત્રિના રવાના થઈ તા. ૨-૬-૫૭ ના રવિવારે
પરીપક્ષરૂપ જોતનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદપ્રભાસના પિ-
તમામ વાતથી વાકેફ કર્યા.

થોડા વખત બાદ, ખીચનના સંઘે પૂ. શ્રી લાલ-
મહારાજને ખીચનમાં ગોમારૂં કરવાની વિનંતી કરી.
અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન બન્યો એટલે નિર્ણય
અને અપાઠ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી
આવ્યા.

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે, ફલોદીમાં રે
દરમ્યાન, શ્રી વિનોદમુનિને હાજતે જવાની સંજ્ઞા થઈ
માટે જવા તૈયાર થયા એટલે તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ
છે, જરાવાર થોડી જાઓ એટલે શ્રી વિનોદમુનિએ
વજોરેની પ્રતિલેખના કરી. દરમ્યાન ન રોડી શકાય એવી
લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા મારગતાં જણાવ્યું કે મને હાજ-
લાગી છે તેથી જઈ છું, જલદી પાછો ફરીશ. કાળની
ગતિને દુઃખદ રચના રચવી હતી. આજે જ હાજતે
જવાનો બનાવ હતો. હમેશાં તો બધા સાધુઓ સાથે મેં
દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતાં ત્યાં રેલ્વે લાઈન
એ ગાયો આવી રહી હતી. ખીજી બાજુથી ટ્રેઈન પણ આવી
હતી તેની બહીસલ વાગતાં છતાં પણ ગાયો ખસતી ન
શ્રી વિનોદમુનીનું

થરી ઉઠયું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં
 ધુ. હાથમાં રત્નોહરણુ લઈ જનના નોખમની પરવા કર્યા
 યોને ખચાવવા ગયા. ગાયોને તો ખચાવી જ લીધી,
 આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત રત્નોહરણુ કે
 નોદમુનિને આત્માથી વધારે ખ્યાલ હતો તે રૂલે લાઈન
 પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન
 માં જડવાદને સિધ્ધ કરતા રાક્ષસી એજીનને અપાટે આવ્યા
 પોતાનું ખલિકાન આપ્યું. અરિહંત...અરિહંત...એવા
 દો મુખથી નીકળ્યા અને શરીર ઘૂટી પડ્યું. રક્ત પ્રવાહ છૂટી
 યો અને થોડાજ વખતમાં પ્રાણાંત થઈ ગયો. બધા લોકો
 કંવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા. અંતિમ
 મયે મુનિશ્રીના ચહેરાપર લબ્ધ શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હમેશાં તેઓ જે તરફ હાજર નતા હતા તે તરફ ફેલોદીથી
 તરફ તરફ જવાની રૂલે લાઈન હતી. આ લાઈન ઉપર રૂલે
 રેતાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે
 મણુઓની અવરજવર હોય જ છે અને વખતો વખત ત્યાં ઢારો,
 રૂલેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફેલોદી સંઘે આ ઈર્ષાટનાના ખખર રાજકોટ ટેલીફોનથી
 ખાખ્યા. જે વખતે ટેલિફોન આવ્યો તે વખતે પિતાશ્રી ખહાર
 ગયા હતા અને માતૃશ્રી મણુએન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠી
 હતાં. માત્ર એક નોકર ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલિફોન ઉઠાવ્યો. પા
 તે કાંઈ ટેલિફોનમાં હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સા
 સમાચાર મોડા મળ્યા. સ્પેશિઅલ પ્લેઇનથી ફેલોદી પહોંચે.

મા પ્રમદો એ. ૬ સર્વદંતુ મારા જ - રહે, મારા મો
પિછાળીને ગમે મીઠાને મોખરો મોખર મીઠાને મા વિનિવરણિત
માના-પિતાના સાંવન મારે ઉપદેશ મારા મો, મારા મો
માર આ પ્રમાણે છે.

“હવે તો એ રત્ન આશુ ગયું! સમાજ
દીપક ઓલવાઈ ગયો! ઝર ઝાલી તે આથમી ગયો
દીપ દૂરીથી આવી શકે તેમ નથી.” શ્રી વિનોદભુ
પક્ષનાં માતૃશ્રી મહિષાસુરને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે:-
પ્રગળ છે. આ બાગતમાં મહાપુરુષોએ પણ હાથ
છે અને સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે, તો
જેવા પામર પ્રાણીનું શું ગણું છે? હવે તો જે
આપણે એમના મૃત્યુનો આ...
રહી.”

પ્ર. શ્રી સમર્થમહાશય મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય:-

પ્રાથમિક તેમ જ અદ્યકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિષે અનુભવ થયો કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને લિલાયા 'અદ્વિમિજ પેમાણુરાગરતે' નો પરિચય કરાવતી પ્રાપ્ત સાંસારિક પ્રચૂર વૈભવ તરફ તેમની રુચિ દૃષ્ટિગોચર ન હતી, પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિપય પ્રાપ્ત, ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તદ્દલીન હોખાતા હતા. આ પરિચયના અભાવે પણ તેમની વૈરાગ્ય ધારાથી તેમની નિરાગીતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ રાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

હવે,

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના એ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે કે શુભાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયમેવ દીક્ષા કેમ લીધી ?

ઉત્તર:- પાંચમા આરાના ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (તે સુકત) કુમારને તેની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની નહોતી. પાડી એટલે તેણે સ્વયમેવ દીક્ષા લીધી. ત્યારબાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા. તેજ રાત્રે તેણે તેની લિખ્ખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળાણીના

જાણુલાયા,

નીચેનાં ધર્મકરણી કરવામાં ઉપયોગી ધાર્મિક પુસ્તકો ને ઉપકરણો પડતર કિંમત કરતાં અધી^૯ કિંમતે આપવામાં વે છે તે જોવાને જરૂરત હોય તેમણે નીચે ખતાવેલ સ્થળેથી જાવી લેવાં અગર પોસ્ટથી મંગાવી લેવાં.

(પોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ થશે.)

વિગત	પડતર કિંમત	અધી ^૯ કિંમત
શ્રી જૈન તત્ત્વપ્રકાશ	૬-૦-૦	૩- ૦-૦
શ્રી જૈન જ્ઞાનસાગર	૩-૦-૦	૧- ૮-૦
સમ્યગ્દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન	૪-૦-૦	૨- ૦-૦
મહામંત્ર આરાધના, શ્રુતજ્ઞાન-		
પ્રત્નોત્તરી અને તત્ત્વ સંગ્રહ	૪-૦-૦	૨- ૦-૦
શ્રી ધર્મધ્યાન અને સજ્જાયમાળા	૩-૮-૦	૧-૧૨-૦
ખૂણે થોક સંગ્રહ	૩-૦-૦	૧- ૮-૦
અતિમુક્ત બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું		
જીવન ચરિત્ર (ખીજી આવૃત્તિ) ગુજરાતી	૨-૮-૦	૧- ૪-૦
અતિમુક્ત બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું		
જીવન ચરિત્ર - હિન્દી	૨-૮-૦	૧- ૪-૦
શ્રી દંડકાવ જોષ અંથ	૩-૦-૦	૧- ૮ ૦

વિગત	પડતર કિંમત	અર્થ કિંમત
શ્રી સિદ્ધિનાં સોપાન	૧-૮-૦	૦-૧૨-૩
શ્રી નવતત્ત્વ અને જીવવિચાર	૦-૮-૦	૦-૪-૩
શ્રી પ્રતિક્રમણ સૂત્ર	૦-૬-૦	૦-૩-૩
ભાવના શતક તથા કર્મ અને આત્માનો સંયોગ	૦-૮-૦	૦-૪-૦
શ્રી સામાયિક સૂત્ર	૦-૧-૬	૦-૦-૬
શુદ્ધ ઊનના	૩-૪-૦	૧-૧૦-૩
કટાસણું ઊનનું	૨-૮-૦	૧-૪-૩
માળા (નવકારવાળી) સુખડની	૧-૦-૦	૦-૮-૦
પુસ્તકો મૂકવા માટે લાકડાના સાપડા	૧-૦ ૦	૦-૮-૦

સ્થળ :
દિવાનપરા શેરી નં. ૬
રા જ કો ટ.

શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી અને
શ્રી કડવીખાઇ વીરાણી સમારક કરે.

પંડિત રત્ન બા. પ્ર. સ્વ. મુનિશ્રી પ્રાણુલાલજી
મહારાજ સાહેબ

વ્યાખ્યાનના પ્રારંભમાં પ્રકાશતા હતા તે કાવ્ય.
— સ્વચંદ્રા વૃત્ત. —

જે શ્રી તીર્થકરોના, અનુપ અતિશયે, નીકળી કંઠકારા
સંપૂર્ણસંત્યા, વદન વિવરની, પુષ્કરાવતધારા
શોભે શ્યાદવાદરૂપે, મધુર મૃદુ અતિ, ભવ્યને તારનારી
એવી વાણી જિનોની, પરમહિતકારી, વિશ્વ આહલાદકારી.
આજે દુઃખાર્ત આરે, વિપમ સમયમાં એક આધાર તારે,
આક્રી કલિપત ભાગે, નિજમતિ વચને, એજ રસ્તો નકારે;
તારી સુશાંત વાણી, સકલ ભય હરે, એજ મૂર્ખો ઉત્થાપે,
તારી આજ્ઞા અમોને, અતુલ મુખ કરે સઘ સંસાર કાપે.

મારા પરમ ઉપકારી, ધર્મહેતુભૂત પરમ પૂજ્ય શાસન ભૂપણ
મહારાજશ્રી ૧૦૦૮ બાલક્રમચારી પંડિત રત્ન, મહા
પ્રભાવશાળી પ્રખર તત્ત્વજ્ઞાની ઓજસ્વી મહાન આત્મા

મુનિશ્રી પ્રાણુલાલજી સ્વામીને

મારા અંતઃકરણના શુદ્ધ ભાવથી કોટી કોટી વંદન હોજો
શાન્તિ !! શાન્તિ !!!

ગુણાનુરાગી,
દુર્લભજી શામજી વીરાણી

શામળવૈભવ

“અચંચ્યં જીવિત મા પમાયણ”

ચોતાના હૃદયની ચિરંતન પ્રકાશતી
ધર્મ જ્ઞાન જ્યોતે

અમારા જીવનમાં પણ ધર્મના તેજ પાથરનાર
સ્વ. યુ. પિતાશ્રી

શામળ વૈભવ વીરાણી

સ્વ. યુ. માતૃશ્રી

કડવી બાઈ વીરાણી

જન્મથીજ ધર્મના રંગે રંગાયેલા

સ્વ. જા. જી. વિનોદ મુનિશ્રી ને

ભાવના શત્રુ

કર્મ આત્માનો સંયોગ
સંધ્યે સંધ્યે
સ્વ. મ. પિતાશ્રી

સ્વ. કુલજી પાંડેશ્વર
ના વંદન

શ્રી સર્વજ્ઞાય નમઃ :

ભારત ભૂષણ શતાવધાની સદ્ગત
પંડિત મહારાજ શ્રી રત્નચંદ્રજી
વિરચિત સંસ્કૃત ભાવના શતકનો
ગુજરાતી અનુવાદ.

અનુવાદક :—મગનલાલ મોતીચંદ શાહ

રાગ—હરિગીત.

મંગળાચરણ.

પદ્મભ વિશ્વના, વળી કલ્પવૃક્ષ સરખા સદા,
ઈંદ્રો વડે પૂજિત વીરજિન, ચરણમાં નમી સર્વદા;
અજરામરજી ગુરુ કૃષ્ણ પદનું, હૃદયથી સ્મરણ કરું,
ભવિ જીવના ભવનાશ બોધક, “ભાવના શતક” રચું. ૧

(૧) પહેલી અનિત્ય ભાવના.

લક્ષ્મીની ચંચળતા.

જગ મોહ રૂપક લક્ષ્મી, દીપ જ્યોતિ કંપ સમ જાણવી,
ધું જોઈને ખુશી થાય મનમાં, મારી માની મૂઢ મતિ!
પુણ્ય નાશે નાશ જેનો, શરીર નાશે જ નાશ છે,
ખંતે પ્રકારે આજ ભવમાં વિલય તેનો સત્ય છે. ૨

જીવનની અસ્થિરતા.

બેઠું વૃદ્ધ પણથી, અંગ જેવું જોઈને,
 વયનો જોલતો, અજ્ઞાનમાં ઘેરાઈને;
 કો તારી આ દશાનો, કાળ આવી પહોંચશે,
 સમું ચોવન તારું, નાશ પામે શું થશે ? ૮

સર્વ વસ્તુઓની અસ્થિરતા.

હવેલી અતુલ બળને, સુંદરી સહ જોલતા,
 તે ગંજરથ ઘણા, વળા અશ્વ સાથે ઓપતા;
 રીત થયેલા એક સમયે, સંગ તારો છોડશે;
 શું વખતે મૂઠું તારું, કોઈ નથી એમ જોલશે. ૯

(૨) બીજી અશરણુ ભાવનાં

લક્ષ્મીની અસ્થિરતા.

જિન શુભાષિત પરમ સુખરૂપ, સર્વર્થને જેણે તજ્યો,
 ધિક્કાર છે એ જીવનને જે, સુખ સમાધિ નવ લજ્યો;
 આદેશ લટકી લક્ષ્મીને, અન્યાયથી લેગી કરી,
 શું મૃત્યુ સમયે રક્ષવાને, શકિતમાન શું એ બની ? ૧૦

ત્રી પણ શરણુ રૂપ નથી.

પ્રાણથી પણ વિશેષ વડાલી, પ્રિયતમાને માનતો,
 ગાય પાપની ગણના કરી, તે માટે તું નવ રાખતો;
 હિંચરી જે, સ્વાર્થ એમ બતાવતો,
 ર્થ છૂટ્યે, તને છોડી આલી જતો.

આશરણ ભાવનાનું દર્શન.

હર અને સુરમ્ય વનમાં, હરણીમાં સુખથી રહે
કાળ સિંહના મુખમાં ને, એક મૃગ આવી પડે
યં રક્ષણ કરણે જેમ, બીજાં મૃગો નાસી જશે
! મૃત્યુ સમયે તેમ તારાં, સગાં છોડીને જશે

ભાગ્યો પણ બગાવી શકતા નથી.
ધુ તણા સુખ કરણે, ધન મેળવ્યું દીનને દમી,
કપટ રચના કરી પ્રભુતા. મેળવી જાને દમી;
પણ ક્યું જાંધુજનોનું, પ્રેમથી મારા ગદી.
રહે જતાં શું? મુકાવશે, તે કેમ વિચાર્યું નહીં?

પુત્ર પણ બગાવી શકતા નથી.
જેનું પુત્ર માટે દુઃખ ખમીને. લક્ષ્મીનો ઢગલો કર્યો,
વ-આત્મહિત છે ડી કરી, પુણ્ય પાપનો લેહ નહિ ધર્યો;
? પુત્ર માટે પાપથી તેં ધૂળમાં માથું ધર્યું,
રહે જતાં તે તનુજેએ, શું તારું રક્ષણ ક્યું? !

એક મુનિની અનાથતા.
જેને હવું અતિ વિપુલ ધનને, ગાય દોડા હાથીઓ.
મ્ય રમણી, જાંધુ, માતા, પિતા, મિત્રને સાથીઓ;
જેવા અનાથી મુનિની કોઈ, આંખ પીડા ન ટાળી શક્યું.
કોટિપતિ અનાથ જ્યારે, સું ગળું પામર તણું?

છેવટે સ્મશાન એજ શરણ છે.
પૃથ્વી ઉપર નૃપતિ થયો, ને ખમ્મા કહેતા ચાકરો.
અમૃત્ય આભૂષણ મળ્યાં, ને સુંદરી-સુખ માણતો;
આ સર્વ સુખના ભોગને તું, પુણ્ય યોગે ભોગવે,
ણ સમયે સર્વ નાશે, શરણ સ્મશાન સાંભવે. ૧૬

ખરું શરણુ કોનું ?

જી. સંસારમાં, હુઝો થકી પીડાય છે !
 મરણના હુઝમાં, રક્ષણ શાથી થાય છે ?
 દેન્દ્રો ને નરેન્દ્રો, દ્રવ્યથી શું સુખી હતાં ?
 હિ પણ સુખનું કારણ, ધર્મ જાણો. સર્વદા. ૧૭

(૩) સંસાર ભાવના.

કર્મની પ્રખળતા.

શ્વિમાં જીવો ઘણા, અત્રતી રહીને આથકે,
 મરણ ને જરાપણનાં, સંકટો બહુ લોગવે;
 માક માંહે પ્રતિ પ્રદેશે, અસંખ્ય કાળ ગુમાવિયો,
 યના કારણે જીવ ભવાખિધ પાર ન પામિયો. ૧૮

નરક આદિ ગતિનું હુઝ.

ખમ્યાં હુઝો ઘણાં, થઈ નારકી તે ક્ષેત્રનાં,
 તાદિ વેદન પ્રતિ સમયે, લોગજ્યાની નહિ મળ્યા;
 જીભથી ગણવા થકી, આ હુઝ કાંઈ ગણાય છે ?
 જીવા અનંતા હુઝ તો, આ જીવથીજ ખમાય છે. ૧૯

જન્મની વિચિત્રતા.

જી ભાગ્ય યોગે સુરપતિ, અને નરપતિ પણ આ થયો,
 કાલ, નટ થઈ નીચ કુળમાં, પાપ યોગે અવતર્યો;
 નવવપણું પામી વળી, તિર્યચ યોનિમાં પડ્યો,
 ચિત્ર આ સંસારમાં, ભવસ્રમણ પાર નહીં રહ્યો. ૨૦

સગપણની વિચિત્રતા.

પિતાપણું ચયું પ્રાપ્ત પુત્રને, તેજ પુત્ર પિતા હતો,
 સાર્યા રૂપે માતા હતી, સ્ત્રી પુત્રીનો સંબંધ હતો;

(૪) એકત્વ ભાવના.

આ જીવને ધર્મનું જ શરણ છે.

ખંગલાને ખાગ મારા, અશ્વશાળાનો ધણી,
ગ્રીન ચાકર નોકરને, વાહન ગજ રથનો વળી;
લેક થયો તું સર્વનો, જે નિજ માટે લોગ્ય છે,
મરણ સમયે સર્વ નાશે, ધર્મ શરણ જોગ્ય છે. ૨

અંતે નિઃસહાયતા.

મૃત્યુ મુઘ્ધ રમા તારી, ઘરમાંથી વેળાવસે,
કાલાવે ભરી માતા, શેરી સુધીજ આવશે;
સ્વજનનો સમુદાય તો, સ્મશાનથીજ છૂટો થશે,
કાલ સંગી શરીર તારું, અસહાય છોડીને જશે. ૨

સ્ત્રીનો સંબંધ પણ સ્વાર્થમય છે.

પ્રેમભાણે ચાલતી ને, પ્રેમભાવ બનાવતી,
મિત્ર હૃદયે આપીને, શરીર સુખ અપનાવતી;
ઉપલોગ લાલસાનો, સ્વાર્થ સંબંધ રાખતી,
પંથે જતાં તને શું ? જરાય આશ્રય આપતી ? ૨૮

મિત્રોની અસહાયતા.

તે અતિશય માન પાન, તે મિત્રોને ખુશી કર્યા,
ગળામાં આપીને, ઉપહારથી રંજન કર્યા;
ય સાથી મિત્રો તારા, અંત સમયે ક્યાં ગયા ?
તું સમયે સહાય કરવા, શું સમર્થ તેઓ થયા ? ૨૯

દ્રવ્ય પણ સહચારી નથી.

કરી બહુ જન તણી, અતિ દ્રવ્યનો સંચય કર્યો,
ગળાવ્યા ખંગલાને, માનથી હરણે ભર્યો;

૧
મૃત્યુ વખતે વેદનામાં, જ્ઞાન કાંઈપણ નથી રહે
રે ! એક દાણ સુખ આપવા, ધન આવશે ત્યારે ખરે !

મૃત્યુ સમયનો ખુદલો હાથ.
સ્વજન્મની પરાધીનતાનો, ખ્યાલ કાંઈ આવે ખરો !
અન્ન વસ્ત્ર અને જનવિના તું, ગાંધી મુઠ્ઠીએ હતો !
એ ગાંધ મુઠ્ઠિ સૂચવે છે, પુણ્ય સાથે અવતર્યો,
મૃત્યુ સમયે ખુદલો હાથે, પુણ્યથીજ તું પરવર્યો. ૩૧

એકલા જવાનું છતાં મમત્વ કેમ ?
પ્રત્યેક સમયે અન્નંજ્યજ્ઞવો, મૃત્યુને વશ થાય છે,
પરાધીન ને પામર બની, બહુ બહુ રીતે રિભાય છે;
આવાજ તારા ભાવિને, જાણેજ છે મનમાં ખરે !
પણ હુઃખ-મૂળ મમત્વને, તજતો નથી ગાંધુ અરે ! ૩૨

મોટા રાજાઓ પણ એકાદીજ ગયા
નીતિ તણા ભંડાર અને, સુકીર્તિ રૂપ લોજ ભૂપતિ,
પરહુઃખ ભંજન વીર વિક્રમ, થયા રિપુનાં દગ દમી;
અન્યાયના જે કાળ સરખા, શાહ અકબર જાણવા,
આવા મહારથીઓ ગયા પણ, નવ રહ્યા અડીં માણવા. ૩૩

(૫) પાંચમી અન્યત્વ ભાવના.

સંયોગિક સંબંધો.
કોણ હું ? આ જગતમાં ને, સ્થિતિ મારી આ ક્યારથી,
માતા પિતા અને પુત્ર ગાંધુ-નો બન્યો હું સારથી;
સંયોગ મારો શા નિમિત્તે, એમની સાથે થયો ?
એ તત્ત્વનો વિચાર કર, આ ભાવનામાં તું ખરો.

થોડા વખતનો સંબંધ.

અથ, ગાયો ને મહિષી, તે સહુએ તારાં નથી,
 ાગ. હાંટ, હવેલી ને, આ નોકરો તારાં નથી;
 ૧ સૌની સાથમાં, તારો થયો છે ક્યારથી ?
 વળી એ ક્યાં સુધી ? તે વિચાર તું, આજથી. ૩૫

દેહ-આત્માનો સંબંધ

૧ જે દેખાય છે તે, દેહ આત્મ-રૂપે નથી,
 ૨ અને ક્ષણિક છે તે. માન તું નિશ્ચય થકી;
 ૩ આત્મ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે, સંબંધ થયો કર્મ સેગથી,
 ૪ હને જીવ માનવાની, છોડ બ્રાન્તિ વિવેકથી. ૩૬
 ૫ શરીરની દુર્બળતામાં આત્માની દુર્બળતા નથી.

૬ વડે પીડિત તન જે દુર્બળ અતિશે થઈ ગયું,
 ૭ શરીરને જોઈને, હે મૂઠ ! રોયે શું થયું ?
 ૮ સાથે જીવનો કોઈ, અંશ નાશ થતો નથી,
 ૯ જ્યોતિ સ્વરૂપ, આત્મિક અંશ કોઈ જતો નથી. ૩૭

બહિરાત્મ ભાવનો ત્યાગ.

૧ જન્મ, મૃત્યુને વળી, હાનિ વૃદ્ધિ જે થાય છે,
 ૨ ભોગ ને સુખ દુઃખ સૌ, શરીરનાજ ગણાય છે;
 ૩ કર્મ રૂપ પુદ્ગળતણા એ, વિકારો સહુ જાણવા,
 ૪ આત્મિક દ્રવ્ય જાણી, બાહ્યાત્મ ભાવ પિછાણવા. ૩૮
 ૫ આત્મામાં જન્મ મૃત્યુનો વ્યવહાર કેમ સંભવે છે ?

૬ માં દેખાય છે તે, પુત્ર પિતાદિક તું નથી,
 ૭ દિન તારું સચ્ચિદાનંદ. અખંડ રૂપ જતું નથી;

શરીરના અવયવો પણ મલીન છે.
 વળે ચીપડાને, રસી વહે છે કાનમાં,
 ઝાળને ડુર્ગધી પણ, દેખાય છે મુખ-સ્થાનમાં
 ન્દ્રય ને નાક છે, ત્યાં મળેખમ લીંટ થાય છે,
 શરીરમાં ઉચ્ચતર કોઈ, તત્ત્વ શું દેખાય છે! ૪૪

જીભ અને હોઝરીની રચના.

ત પાંચક હોઝરીનું, ખરે! ખીલત્સ સ્વરૂપ છે,
 મે અને મળમૂત્રવાળું, ચમાર કુંડતું રૂપ છે;
 સેન્દ્રિય ને જીભ છે તે, માંસનીજ કોથળી બની,
 ઘડ જ અંશ આ શરીરનો, સુંદર દેખાતો નથી. ૪૫

શરીરના ભયંકર રોગો.

ખસ, ખરજવા, હરસ, સોજા. ન વિસ્ફોટક પણ થાય છે,
 અતિસાર, ઊલટી, કોઠ, ખાંસી, શૂળથી રીણાય છે;
 શ્વાસ, શ્વાસ, ક્ષય, મૂત્રાશયની, વેદના વેદાય છે,
 તોરોગ વ્યાપ્ત શરીરને, રે! રમ્ય શું કહેવાય છે! ૪૬

શરીરની અપવિત્રતા

શરીર સંગે સરસ લોજન, મળ સ્વરૂપ બની નીચ છે,
 ક્ષણ વારમાં ડુર્ગધ અને, છીડા કૃમિ ઊભરાય છે;
 મેલાં થતાં બહુ મૂલ્યવાળાં, વસ્ત્ર પણ ને સ્પર્શથી,
 એવા મલિન આ દેહને, સુંદર કહેવું શા થકી? ૪૭

ચક્રવર્તી સજ્જમારણું શરીર.

અતિ પ્રશંસા ઇંદ્રે નેની, દેવ પરિપદમાં કરી,
 સુંદર મનોહર સ્વરૂપની, ચક્રી સનતુ ગ્રાયા તણી,

આશ્રવનો ચોથો ભેદ ક્ષાય.

ખીકથી પણ ચોર લોકો, રાત્રિમાં ધનને હરે
હાથી જનને જોઈને જંગલ અને રણમાં દમે;
ક્ષાયો તો રાત્રિ દિવસ, સર્વ પ્રદેશો એ ભળે,
કુકર્મો કરાવી જીવની, સર્વ શક્તિને હરે. ૫૩

આશ્રવનો પાંચમો ભેદ યોગ.

૧ વૃષ્ટિમાં નદી પૂરને રે! કોઈ રોકી ના શકે,
૨ સંયમ બહુ પ્રવૃત્તિમાં, જીવને કેમ સાંપડે?
૩ સુધી મન વચન કાયનું, યથા પ્રવર્તન ચાલશે,
૪ તણા પ્રવાહનો અંત, ત્યાં સુધી નહીં આવશે. ૫૪

આશ્રવ અને કર્મબંધનો-કાર્ય.

કારણ ભાવ.

૧ કે આત્માના પ્રદેશો, અસંખ્યાત ગણાય છે,
૨ પ્રતિ પ્રદેશે અનંત અનંત, કર્મબંધ બંધાય છે;
૩ બં કશાં કદી કારણો તે, બંધના નહિ માનવા,
૪ ક્યાત્વજેમાં મુખ્ય છે, તે પાંચ કારણ જાણવા ૫૫

પાંચે આશ્રવના વિશેષ પ્રકારો.

કુલ (૮૨) બ્યાસી.

૧ કલા અને ચોથા તણા ભેદો પચીશ ગણાય છે,
૨ આશ્રવ ખીજના ભેદ ગણુતાં, આર સંખ્યા થાય છે;
૩ તણા પ્રકાર ગણુતાં, પાંચજ નકકી જાણવા,
૪ ચિંતાના મળી ભેદ પંદર, કુલ બ્યાસી ધારવા. ૫૬

ક્રિયાઓ કીર્તિ આદિ, લોકથી જે કરાય છે,
લક્ષાના કારણે મધ્યમ પ્રકાર મનાય છે; ૭૦

નિર્જરાનાં બીજાં સાધનો.

પાકની નિર્જરાના. તત્ત્વને તું ઇચ્છશે,
વિષ્ણુ તું હુઃખીઓને, અભય દાન આપશે;
સદ્ભાવથી વળી, ઉચિત્ત દાન દેતો હશે,
તર્વિશુદ્ધિના બળે તું, ભાવ શિખરે પહોંચશે. ૭૧

જ્ઞાન એજ નિર્જરાનું મુખ્ય સાધન છે.

ભાવે તપ તણી, કરણી કરે જે તપસ્વીઓ,
વર્ષના આ તપે જે, હણે કર્મના શત્રુઓ;
જનો ક્ષણ માત્રમાં, તે કર્મદળને તોડશે,
જરાથી મોક્ષ લઇને, લવ બ્રમણને ફાડશે. ૭૨

જ્ઞાન અને ક્રિયા બંનેની જરૂર.

કરેલાં અનંત લવનાં, કર્મનાં દળ જે હશે,
ડવા ઇચ્છા થશે તો, જ્ઞાન-ક્રિયાથીજ છૂટશે;
જળવિના અગ્નિવડે, શુદ્ધિ થતી નથી વચની,
જ્ઞાન સહ ક્રિયાવિના, દળ કર્મનાં ખસતાં નથી. ૭૩

(૧૦) દશમી લોક ભાવના.

લોકની સ્થિતિ.

પુદ્ગલ ધર્માધર્મ, આકાશ કાળને જાણવો,
જન છે પડદાથી, તે લોકને પિછાણવો;
વ્યવસ્થા પ્રદેશની અહીં જે લોક સંજ્ઞા જાણવી,
પ્રામાણ્ય લોક સ્થિતિ ને, સર્વથા પિછાણવી. ૭૪

તપની ક્રિયાઓ દીર્ઘિ આદિ, લોકાથી ને કરાય છે,
મુખ લાલસાના કારણે મધ્યમ પ્રકાર મનાય છે; ૭૦

નિર્જરાનાં બીજાં સાધનો.

કર્મ-વિપાકની નિર્જરાના. તત્ત્વને તું ઇચ્છશે,
ને સ્વાર્થ વિષ્ણુ તું હુઃખીઓને, અભય દાન આપશે;
મુખાત્રને સદ્ભાવથી વળી, ઉચિત દાન દેતો હશે,
તો આંતરિશુદ્ધિના બળે તું, ભાવ શિખરે પહોંચશે. ૭૧

જ્ઞાન એજ નિર્જરાનું મુખ્ય સાધન છે.

અજ્ઞાન ભાવે તપ તણી, કરણી કરે ને તપસ્વીઓ,
કરોડો વર્ષના આ તપે ને, હજી કર્મના શત્રુઓ;
જ્ઞાની જનો ક્ષણ માત્રમાં, તે કર્મદળને તોડશે,
ને નિર્જરાથી મોક્ષ લઇને, ભવ જમણને ફેડશે. ૭૨

જ્ઞાન અને ક્રિયા બંનેની જરૂર.

સંત્રય કરેલાં અનંત ભવનાં, કર્મનાં દળ ને હશે,
જો છોડવા ઇચ્છા થશે તો, જ્ઞાન-ક્રિયાથીજ છૂટશે;
જેમ જળવિના અગ્નિવટે, શુદ્ધિ થતી નથી વસ્ત્રની,
તેમ જ્ઞાન સહ ક્રિયાવિના, દળ કર્મનાં ખસતાં નથી. ૭૩

(૧૦) દરામી લોક ભાવના.

લોકની સ્થિતિ.

હવે, પુરુષાંગ ધર્માધર્મ, આકાશ કાળને નાંધવો,
અભિન્ન છે પડદાથી, તે લોકને પિછાણવો;
આ દ્રવ્ય પ્રદેશની અંતરે ને લોક સંજ્ઞા નાંખવી,

મનુષ્ય ભવની પ્રાપ્તિ.

એ રીતથી ભવ-અમણ કરતાં, અશુભ કર્મ ખરી ગયાં,
ને શુભ કર્મનો પાક મળતાં. પુણ્ય ઉદય આવી ગયાં;
ત્યારે મળ્યું માનવપણું આ જીવને શુભયોગથી,
જે છે ખરેખર! રત્નચિંતામણિ થકી અતિ કિંમતી.

મુકુંડ, જન્માદિ સંપત્તિ.

વિશિષ્ટ પુણ્યવિણ આર્ય દેશને ઉચ્ચ કૂળ મળતાં નથી,
વિશિષ્ટ પુણ્યવિણ ધર્મનાં, શુભ સાધનો જડતાં નથી;
વિશિષ્ટ પુણ્ય જે હોયતો સૌ ઇન્દ્રિયો પૂરી મળે;
વળી શાંત મન, સુંદર શરીર ને, દીર્ઘ આયુ સાંપડે.

સદ્ગુરુ-સમાગમ.

પૂર્વ ભવના પુણ્ય યોગે, સાધનો કદી સાંપડ્યાં,
પણ સદ્ ગુરુના યોગ વિણ, એ સાધનો શા કામના;
રે! રે! અતિ દુર્લભ હીસે, સદ્ગુરુ તણે સમાગમ અહીં,
સંપૂર્ણ પુણ્ય વિણ ત્યાગીના, એ યોગ કદી મળશે નહીં.

અવળ અને બાધિની દુર્લભતા.

જેના અવળગી સાંતિની, લહેરો જીવને ઉપજે,
જે તીર પાળીતું અવળ, આ જીવને દુર્લભ હીસે;
જો તે થકી વિરોધ દુર્લભ, બોધ-પ્રાપ્તિ મળવી,
જે અવળ કર્મ (નો) કર્મની, લગુતા વિના મળતી નથી.

અવળ કરતાં બાધિ રત્નની દુર્લભતા.

અવળ કરતાં, અવળ, અવળતા, પ્રમુખ પડ વળી સાંપડે,
જે રત્નની રીતે પડ, મંદનું આવી મળે,

પણ એ બધાથી અતિ મુશ્કેલ, બોધિ-રત્ન ગણાય છે,
એકવાર પ્રાપ્તિ થાય તો, સંસાર પાર તરાય છે. ૮૮

અગીઆરમી ભાવનાનો ઉપસંહાર.

સંસાર રૂપ અટવી મહી, ભમતા અતિ દુઃખ ભોગવ્યા,
વળી 'કાગ તાલીય' ન્યાય થી, અનુકુળ સાધન સાંપડ્યાં;
તો પણ અરે તું મૂર્ખ! માયા મોહમાં લપટાઈ રહ્યો,
ને હસ્ત પ્રાપ્ત ચિંતામણિને, (શું?) સમુદ્રમાં ફેંકી રહ્યો. ૮૯

(૧૨) બારમી ધર્મ ભાવના.

ધર્મનું સ્વરૂપ.

જેના વડે સહુ રિદ્ધિઓને, સિદ્ધિઓ આવી મળે,
વળી આત્મશુદ્ધિ જીવને, જે વસ્તુથી નકકી સાંપડે;
તે ધર્મના સ્વરૂપનો તું, વિચાર કર હે માનવી!
તે પક્ષપાત વિણ તત્ત્વ બુદ્ધિ, એ ધર્મરીત પિછાણવી. ૯૦

ધર્મની પરીક્ષા.

"હું કરું તેજ સત્ય" એવું, દુરામહી વદતા સદા,
તે "અન્યનું અસત્ય છે," મતવાદીઓ એમ માનતા;
કદાચક તણા એ શબ્દમાં, વિશ્વાસ કદી ન રાખવો,
સ્વબુદ્ધિએ પરીક્ષા કરીને, પક્ષપાત વિચારવો. ૯૧

કેવા પુરુષોના બતાવેલો ધર્મ યુક્ત ગણાય?

સગદ્વેપથી જે મુક્ત છે, વળી સ્વાર્થ પણ કિંચિત નથી,
મમતા તણા પણ ભાવ જેને, લેશ માત્ર થતો નથી;
એવાજ નિર્વિકારી જનોનું, કથન 'ધર્મ' મનાય છે,
જે સત્ય, પથ્ય ને હિતકારક તેજ ધર્મ ગણાય છે. ૯૨

વું તોમ 'સ્વભાવ' છે. મુકન આત્માઓને તે નિમિત્તનો આત્યાંતિક
ધ્યો હોવાથી, પરસ્પરમાં તેમને પરિણમવું પડતું નથી;
તેઓ કાળના અંત સુધી મુકન છે.

આત્મા અને કર્મનો સંયોગ અનાદિ છે. "સંયોગ" એ
શબ્દ આ સ્થળે વ્યવહારનાં વ્યતિકરોની માફક આદિને સૂચનાર
નથી. વ્યવહારમાં સામાન્ય રીતે સંયોગ શબ્દ, પૂર્વ વિયોગને
સમીપે વપરાય છે. અર્થાત્ જ્યારે પ્રથમ જે વસ્તુઓ નિરાળી
અવસ્થામાં હોય અને પાછળથી તે ભેગી થાય ત્યારે તે સંયોગ
પામી જણાય છે. પ્રથમ વિયોગ હોય તો જ સંયોગ થાય, એવું
વ્યવહારમાં ભેવામાં આવે છે; પણ કર્મ અને આત્માના સંયોગમાં
એવું નથી. સંયોગ શબ્દ આવા સ્થળે જૂઠ્ઠીજ અપેક્ષાએ વપરાય
છે. આ મા અને કર્મ ભિન્ન છે અને એ ભિન્નતાને સૂચવવા અર્થેજ
સંયોગ શબ્દની સફળતા છે. આત્મા, જ્ઞાતા-દેહ છે; ઇન્દ્રિયાતીત,
અમૂર્તિક, સંકોચ-વિસ્તાર શક્તિ સહિત, અત્રંખ્યાત પ્રદેશી એવું
એક દ્રવ્ય છે. તેથી ઉત્પદ્યું કર્મ દ્રવ્ય એ પૌરુષાત્ત્વિક, સમૂર્ત્ત-જડપિર
છે. તે ઉભય દ્રવ્યો અત્યંત ભિન્નસ્વભાવી છે. તે ઉભય એકપ્રદેશી
પગાડી હોવા છતાં પરસ્પરભાવે નિરાળાં જ છે. આત્માનો એક પા
પ્રદેશ કર્મ રૂપ અને કર્મનો એક પલ્લ પરમાણુ આત્મારૂપ થા
નથી. જોના અને રૂપને એક પાત્રમાં ઓળાળી બન્નેનો દ
પાડ્યા છતાં સોનું એ પોતાના પીળાપણાના શુભ સહિત રૂપ
શ્વેત શુભથી ભિન્નજ રહે છે, અને તેમજના પ્રયોગથી બન્ને
જૂઠા પાડી શકાય છે, તેવી રીતે આત્મા અને કર્મનો અત
એક ઢાળ પડી રહ્યો છે, છતાં સ્વભાવે ઉભય દ્રવ્ય પોતપોત
સ્વરૂપમાં જ છે. સર્વજની દ્રષ્ટિએ તે ભિન્ન ભાસ્યા હોવાથી

કર્મનું આગમન કોને આભારી છે ?

આત્મા પોતાની રાગ દ્વેષરૂપ પરિણતિથી કર્મવર્ગણને આકર્ષે છે. આત્માના સંસારપરિભ્રમણમાં હેતુભૂત માત્ર તેના રાગ-દ્વેષ જ છે. શરીરાદિ બાહ્ય સામગ્રી અથવા ધનકુટુંબાદિ વિભાવ 'બંધ' નું કારણ હોઈ શકતા નથી; જો બાહ્ય સામગ્રી બંધની નિયામક હોય તો આત્મા કદી સંસાર વિમુક્ત થઈ શકે નહીં, પરંતુ સદ્ભાગ્યે તેમ નથી. બંધનું નિયામક તે તે સામગ્રીમાં રહેલી 'મમત્વ ભવના' જ છે. x x બાહ્ય સામગ્રીનો સંયોગ એ કર્મ બંધમાં મુદ્દલ હેતુ રૂપ નથી. કર્મનું આગમન તો તે પર્યાયોમાં મોહ અને મમત્વ બુદ્ધિવડે જ છે, જ્યાં સુધી તે બંધક પરિણામ વર્તે છે ત્યાં સુધી બાહ્ય સામગ્રીનો યોગ હોય કે નહોય તોપણ કર્મનું એકજ સંરખી રીતે આત્મા પ્રતિ આવવું બની રહે છે; અને જો તે ભાવનો ક્ષય વર્તે તો હોય તો બાહ્ય સામગ્રી ગમે તેટલા વિપુલ પ્રમાણમાં હોય તો પણ તેને કશું જ અહિંત કરવા સમર્થ નથી.

કર્મના ભેદ, પ્રકૃતિ અને પ્રદેશ.

કર્મના ત્રણ ભેદ કહેવાય છે; 'ભાવકર્મ' 'દ્રવ્યકર્મ' અને 'નોકર્મ'. ભાવકર્મ એ આત્માના રાગદ્વેષ રૂપ પરિણામ છે. દ્રવ્યકર્મ એ પુદ્ગલનો વિકાર છે. ને તે રાગદ્વેષ રૂપ ભાવવડે આકર્ષાઈ આત્મા સાથે એકશ્લેષાવગાહ બની જાય છે. આ નોકર્મ, તે ઉપરોક્ત ઉભય કર્મની આધારભૂમિ છે. જોનકવિકુલ મણિ શ્રી બનારસીદાસજીએ આ ત્રણે કર્મની વ્યાખ્યા એક જ દુહામાં આપી છે:-

જ્ઞાનરૂપ ભગવાન શિવ, ભાવકર્મ ચિત્ત ગ્રમ;
દ્રવ્ય કર્મ તન કાર્મણ, ચહ શરીર નોકર્મ.

જ્ઞાનથી અભિન્નભાવે વર્તવું એવું શ્રી પ્રભુતું સ્વરૂપ છે. આત્માનો ભ્રમ-વિભાવ દશા એ ભાવકર્મ છે. કાર્મણુ શરીર-કર્મના પ્રમાણુઓનો સમૂહ એ દ્રવ્યકર્મ છે અને આ શરીર એ નોકર્મ જે દ્રવ્ય ભાવકર્મના પરિણમનમાં ઉપકારક છે, તે નોકર્મ જેમ ઇન્દ્રિયોના પ્રવર્તનમાં મન ઉપકારક હોવાથી તેને ઇન્દ્રિય-છટ્ટી ઇન્દ્રિય તરીકે શાસ્ત્રકારે સ્વીકારેલું છે, તેવી જ રીતે શરીરને કર્મના પ્રવર્તનમાં ઉપકારક સમજી તેને નોકર્મરૂપે સ્વીકારેલું છે. શરીર અને મન એ, નામકર્મ, જે 'અઘાતી કોટી'ના રમાંતું એક છે, તેના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલું છે; અને તેની ઘટના નિમિત્તથી આત્મપ્રદેશમાં ચાંચડ્ય ઉપસ્થિત થાય છે. શરીર અને મન એ એકક્ષેત્રવ્યાપી હોવાથી તે એમાંથી કર્મમાં ચાંચડ્ય પ્રગટ થતાં આત્મામાં તે પ્રતિધ્વનિત થાય છે અને તે પ્રકંપ અથવા આંદોલનવડે પુરુષાર્થ આત્મા પ્રતિ આકર્ષાય છે. આ વ્યતિકરને જૈન પરિભાષામાં 'યોગ પ્રવૃત્તિ' ની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. કોઈ પણ કપાય કેલ, મન અને શરીરના ચાંચડ્યવડે આત્મામાં ઉપસ્થિત થતું પુરુષ એ સામાન્યતઃ 'યોગ' છે આ યોગપ્રવૃત્તિના નિમિત્તથી તિસમય આત્મા અનંત કર્મપરમાણુઓ આકર્ષે છે. ત્યાં જો કર્મનું અગ્રપાણુ હોય તો પ્રમાણમાં કર્મપરમાણુઓનું આગમન હોય છે અને અતિ પ્રમાણમાં હોય તો કર્મપ્રકાણુ પણ વધિક હોવા યોગ્ય છે. એક સમયમાં પ્રગટ થયેલી કર્મપ્રણા, આત્મિકકર્મ બાદ કરી બાકીનાં સાત કર્મો તેની ઉપર પ્રકળિઓનાં વડે ચાઈ જાય છે, અથવા તે પ્રકળિએ પરિવર્તી જાય છે. જેમ આધાર રૂપે પ્રકળ કરેલા રમ વૃક્ષ, રમ મન-મજ્જા-અસ્થિ-સુક આદિ ધાતુઓ તે પરિવર્તી જાય છે. જેમ યોગ વડે આકર્ષાઈથી કર્મપરમાણુ

જેને આત્માનો સંયોગ

જેને આત્માનો સંયોગ કર્મપ્રતિરૂપે તે તે વર્ગજાત સ્વભાવગુણાદિ
 પરિણામી જાય છે. જેમ કેટલાએક પ્રકરના આધારમાં આત્મ
 જાતને મોટે ભાગે રૂઝ ૩૫ પરિણમવાના, તો કેટલાએકનો
 અનુભવ પરિણમવાનો વિશિષ્ટ સ્વભાવ હોય છે, તેમ અર્ધ ૫૫
 જા કર્મ કર્મજાતમાં કેટલાકનો સ્વભાવ કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકૃતિરૂપે
 જા જાને પરિણમવાના હોય છે. અર્થાત્ નમયપ્રબલ વર્ગજાત
 જા એક સરખા વિનાય થઈ જાય છે એમ સમજવાનું નથી;
 પરંતુ તે વર્ગજાતમાં જે વિશિષ્ટ સ્વભાવ હોય તે ૩૫ મોટા ભાગે
 પરિણમે છે, અને બાકીની પ્રકૃતિઓમાં ન્યૂન અંશભાવ જાતે છે.
 જેમ બદામના આધારમાં વૈદક દ્રવિઓ મોટે ભાગે મસ્તિષ્કને
 જુ આપવાનો ચુકુ રહેલો છે, અને માત્ર મોટા જ હિસ્સો
 તેનાં આદિના પોષણમાં જાય છે, તેમ સમયપ્રબલ કર્મવર્ગજાત
 જુ મોટે ભાગે કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકૃતિરૂપે પરિણમી અન્ય અવશેષ
 પ્રકૃતિઓમાં થોડો હિસ્સો જાય છે. એટલું વિશેષ છે, જે પ્રકૃતિ-
 જાતું યુગલપણું છે ત્યાં માત્ર તે જોમાંથી એકને જ હિસ્સો મળે
 છે, કોઈ કર્મ એક સાથે હાન્ય અને શોક, રતિ અને અરતિ એ
 હિસસમાં પરિણમતું નથી તેમજ ત્રણ વેદમાંથી પણ એક જ
 રૂપે (અર્થાત્—ત્રી. પુરુષ અથવા ત્રણ વેદમાંથી માત્ર એક
 પે જ) પરિણમે છે. જે પ્રકૃતિઓ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે ત્યાં તો
 એકને જ હિસ્સો મળે. એ સમજવું સુલભ છે આયુષ્ય કર્મ
 નામની જે પ્રકૃતિ છે તે આખા જીવનમાં એક જ વાર જાંધાય છે
 તેથી પ્રત્યેક સમયે શ્રદ્ધાતા કર્મપુણ્યમાંથી આયુષ્ય પ્રકૃતિને ક
 શ્રદ્ધા ગળાતો નથી, આ પ્રમાણે યોગ્ય વડે થતા કર્મઆશ્ર
 પ્રમાણને 'કર્મપ્રદેશ' કહેવામાં આવે છે. અન્ય પ્રમાણમાં યોગાક
 કર્મપ્રદેશની ન્યૂનતા અને અતિ પ્રમાણમાં યોગાશ્રવથી કર્મપ્ર
 આધિક્ય થાય તે ત્રણ સમજાય તેમ છે. આ
 વડે અહિંત

કર્મની રૂળ શક્તિ.

યોગની શુભાશુભ પ્રવૃત્તિથી કર્મ પ્રવૃત્તિ (Nature) અને પ્રદેશ (Extent) નું સ્વરૂપ બંધાય છે. તે કર્મો કેટલા કાળ સુધી અને કેવું તીવ્ર અથવા મંદ રૂળ આપશે તેનો આધાર આત્માના કપાયલાવ ઉપર રહેલો છે. 'કપાય' એટલે "મોહના ઉદયથી કૌધાદિક મિથ્યાત્વભાવ ઉપસ્થિત થવો તે." કપાયની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે થઈ શકે:—“આત્માના સ્વરૂપજ્ઞાન રૂપ સમ્યક્ત્વનો અને સ્વરૂપાચરણ રૂપ દેશચારિત્ર, સકલ ચારિત્ર અને યથાખ્યાત ચારિત્રનો રોધ કરે તે.” દુઃક્રમાં એવી વ્યાખ્યા પણ થઈ શકે કે “ક્રોધ માન, માયા અને લોભ રૂપ આત્માના વિલાપ પરિણામો.” પ્રકૃતિબંધ અને અનુભાગબંધ એ બે વચ્ચે જે સૂક્ષ્મ ભેદ છે તે એ છે કે પ્રકૃતિબંધનો કાર્ય પ્રદેશ માત્ર કર્મવર્ગી થાને આત્માની સાથે સંબંધ યોજવાનો છે, અને અનુભાગબંધનું કાર્ય એ કાર્મણ સંક્રમણમાં રહેલી રૂળદાનશક્તિ વિસ્તારવાનું અને તે મુજબ આત્માને શુભાશુભ રસાસ્વાદ કરાવવાનું છે. જ્યારે આત્મા કપાયરહિતપણે માત્ર યોગથી જ કોઈ કાર્યનું સેવન કરે છે ત્યારે સ્થિતિ અને અનુભાગબંધને ત્યાં અવકાશ મળતો ન હોવાથી, યોગ માત્રથી ઉપાર્જન થયેલી પ્રકૃતિ અને પ્રદેશબંધ માત્ર શાતાવેદનીય કર્મ ગ્રહણ કરે છે; પણ જ્યારે તે યોગ કપાય વડે અનુરંજીત થયેલા હોય છે ત્યારે અનેક પ્રવૃત્તિઓનો બંધ વિવિધ અનુભાગ અને સ્થિતિ સહિત થયા વિના રહેતો નથી. આત્મા સાથે બંધાયેલી કર્મ પ્રકૃતિ જ્યાં સુધી રૂળ આપવાને તત્પર થતી નથી ત્યાં સુધીના કાળને અળાધાકાળ કહેવાય છે, અને તે અનુદય કાળમાં તે કર્મપ્રકૃતિમાં આત્મા પોતાની સ્વસત્તા તર અપકર્ષણ (ન્યૌન્ય) ઉત્કર્ષણ (આધિક્ય) સંક્રમણ (સન્ત-મેક ભેદ મટી અન્ય ભેદરથ થવ) ૧ કે વિદ્યાભાવની ૨૨૧

(કર્મ આપ્યા વિના કર્મોનું છૂટી જવું). કરી શકે છે. પણ એક વાર જ્યારે તે કર્મ, કર્મ આપવાને ઉદ્દેશ્યમાન થાય છે, ત્યારે તે પોતાનું સંપૂર્ણ કર્મ, તેની નિયત સ્થિતિ અને અનુભાગ સહિત આપ્યા વિના રહેતું નથી. અને તે સ્થિતિ પૂરી થતાં સુધી પ્રતિ સમય તે તે પ્રકૃતિના ઉદ્દેશ્ય આપ્યા જ કરે છે.

આત્મા તેની સાંપ્રત સ્થિતિમાં કપાયભાવ વિના એક સમય પણ રહી શકેના નથી. એક સમય પણ જો એ તદ્દન અકપાયી થાય તો, તે તે જ શ્રેણી કેવલ પ્રાપ્ત થાય. પરંતુ વ્યક્ત અથવા અવ્યક્તપણે કપાયભાવ દશમા ગુણસ્થાનક સુધી છે અને ત્યાં સુધી અશુભ યોગવડે પાપાશ્રવ હોવાનું શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે. આ કપાય વડે આત્મા પ્રત્યેક સમયે આયુષ્યકર્મ છોડી સાત કર્મોનું ચક્ર ફરે છે આયુષ્યગંધ આળા ભવમાં એક જ વાર થાય છે; અને જ્યારે તે થાય છે ત્યારે તે આખી જીંદગીમાં સેવેલા શુભાશુભ ભાવોના તારતમ્ય અનુસાર ગંધાય છે. કપાયના બાહુલ્ય વડે પાપપ્રકૃતિની સ્થિતિના ગંધ ઘણો થાય છે અને કપાયના અદ્યત્વથી દેવ, મનુષ્ય સંબંધી આયુષ્યની સ્થિતિ લાંબી, અને બાહુલ્યથી અદ્ય ગંધાય છે. માનીકર્મની સર્વ પ્રકૃતિમાં અને અધાતીકર્મની પાપપ્રકૃતિમાં કપાયના અદ્યત્વથી અનુભાગગંધ અદ્ય પડે છે, અને કપાયના બાહુલ્યપણાના યોગે ઘણો અનુભાગગંધ થાય છે. તે જ પ્રમાણે કપાયના આછાપણાથી પુણ્યપ્રકૃતિનો અનુભાગગંધ વધે અને બાહુલ્યથી ન્યૂન થાય છે. એ પ્રકારે કપાય વડે સ્થિતિ અને અનુભાગગંધનું સ્વરૂપ નિયમાય છે.

ત્યાં યોગનું અતિ આંતર્ય અને કપાયનું અદ્યત્વ હોય છે ત્યાં સ્થિતિ અને અનુભાગગંધ ન્યૂન હોય છે પણ યોગવડે ઉપાર્જન થયેલી કર્મપ્રકૃતિનો પ્રદેશ ઘણો વિસ્તારવાળો હોય છે. કેમકે, પ્રદેશનો નિયામક યોગ છે. આપણા વ્યવહારના અનુભવમાં

આત્માનો સંયોગ

જો એવું ઘણીવાર આપણે જોઈએ છીએ કે કોઈ અનિકરવિશેષનો પ્રદેશવિસ્તાર અતિ વિપુલ હોવા છતાં તેની ફળદાયી અમર અને સ્થિતિ નહિવત જ હોય છે. આખા વિશ્વમાં પ્રસ્રય કરી નાખે તેવા દેખાતાં અને તૂટી પડવાની આવી ઉપર દેખાતાં જગત્તર વાદળો ઘણાં પ્રસ્રંગે માત્ર થોડી શણ અરમર ઝમર છાંટા નાંખી વિખરાઈ જાય છે ત્યાં પ્રદેશ વિસ્તારવાળો હોવા છતાં ફળનું તારતમ્ય અસ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. શરીર સંબંધી વેદનીયના પ્રસ્રંગો પણ ઘણીવાર પ્રદેશબંધ ઘણા વિસ્તારવાળો જોવામાં આવે છે, છતાં અનુભાગનું અસ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. અનેક પ્રસ્રંગે ઘણાને આજે શરીરે શીંગીનાં ચાકાં ઊડી નીકળે છે. ત્યારે આખા શરીર ઉપર વેદનીય કર્મપ્રકૃતિનો પ્રદેશવિસ્તાર જોવામાં આવે છે, પણ તેની સ્થિતિ ક્ષણિક અને વેદનીયની અતિ મંદતા—અર્થાત્ અનુભાગબંધ સ્વસ્થ હોય છે. એવા પ્રસ્રંગે જોમ સમજવાનું છે કે, તે પ્રકારનું કર્મ ઉપાર્જતી વખતે માત્ર અશુભ યોગના આંશસ્થનું બહુલ અને કપાયનું અસ્પષ્ટ હોવું જોઈએ. કેટલાક આસ્રવો (મદીરા) એવા હોય છે કે તે ઘણા પ્રમાણમાં પીવા છતાં માત્ર સહેજસાજ વૃન્મત્તતા અને તે પાત્ર થોડા કાળ સુધી જ ઉપગત્તવે છે. તે જ પ્રમાણે ફળદાન શક્તિ અને સ્થિતિનું અસ્પષ્ટ હોવું તેમાં હેતુરૂપ તે તે કર્મ ઉપાર્જતી વખતે એવેલું કપાયનું અસ્પષ્ટ છે.

તેથી ઉલટું જ્યાં કપાયનું બહુલપણ અને યોગનું અસ્પષ્ટ હોય છે ત્યાં ફળદાન શક્તિ અને સ્થિતિનું તારતમ્ય અધિક હોય છે. એક નાનીસરખી ફાદી ઘણીવાર આખા શરીરમાં તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન કરે છે. અને અનેક ઉપચાર કરવા છતાં વરસોન વરસો સુધી મટતી નથી, ત્યાં પ્રદેશબંધનું અસ્પષ્ટ છતાં કપાયનું અધિકતાના બળે અનુભાગ અને સ્થિતિ ઘણી હોય છે. તેથી નહીં એવું છતાં ફળદાન શક્તિ અધિક હોય છે. જે

(કર્મ આપ્યા વિના કર્મોનું જન્મ નહીં) કરી શકે છે. પણ એક વાર જ્યારે તે કર્મ, કૃપા આપવાને ઉદ્યમાન થાય છે, ત્યારે તે પોતાનું સંપૂર્ણ કર્મ, તેની નિપત સ્થિતિ અને અનુભાગ સહિત આપ્યા વિના રહેતું નથી. અને તે સ્થિતિ પૂરી થતાં સુધી પ્રતિ સમય તે તે પ્રકૃતિનો ઉદ્ય આપ્યા જ કરે છે.

આત્મા તેની સાંપ્રત સ્થિતિમાં કપાયભાવ વિના એક સમય પણ રહી શકતો નથી. એક સમય પણ જો એ તદ્દન અકપાયી થાય તો, તે તે જ ક્ષણે કેવલ્ય પ્રાપ્ત થાય. પરંતુ વ્યક્ત અથવા અવ્યક્તપણે કપાયભાવ દશમા શુણ્ઠસ્થાનક સુધી છે અને ત્યાં સુધી અશુભ યોગવડે પાપાશ્રવ હોવાનું શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે. આ કપાય વડે આત્મા પ્રત્યેક સમયે આયુષ્યકર્મ છોડી સાત કર્મોનું શ્રદ્ધા કરે છે આયુષ્યગંધ આળા લવમાં એક જ વાર થાય છે; અને જ્યારે તે થાય છે ત્યારે તે આળી છાંદગીમાં સેવેલા શુભાશુભ ભાવોના તારતમ્ય અનુસાર ગંધાય છે. કપાયના બાહુલ્ય વડે પાપપ્રકૃતિની સ્થિતિનો ગંધ ઘણો થાય છે અને કપાયના અલ્પત્વથી દેવ, મનુષ્ય સંગંધી આયુષ્યની સ્થિતિ લાંબી, અને બહુત્વથી અલ્પ બધાય છે. ઘાતીકર્મની સર્વ પ્રકૃતિમાં અને અઘાતીકર્મની પાપપ્રકૃતિમાં કપાયના અલ્પત્વથી અનુભાગગંધ અલ્પ પડે છે, અને કપાયના બહુલપણના યોગે ઘણો અનુભાગગંધ થાય છે. તે જ પ્રમાણે કપાયના આછાપણથી પુણ્યપ્રકૃતિનો અનુભાગગંધ વધે અને બહુત્વથી ન્યૂન થાય છે. એ પ્રકારે કપાય વડે સ્થિતિ અને અનુભાગગંધનું સ્વરૂપ નિયમાય છે.

જ્યાં યોગનું અતિ ચાંચલ્ય અને કપાયનું અલ્પત્વ હોય છે ત્યાં સ્થિતિ અને અનુભાગગંધ ન્યૂન હોય છે પણ યોગવડે ઉપાજન થયેલી કર્મપ્રકૃતિનો પ્રદેશ ઘણો વિસ્તારવાળો હોય છે. કેમકે, પ્રદેશનો નિયામક યોગ છે. આપણા વ્યવહારના અનુભવમાં

પણ એવું ઘણીવાર આપણે જોઈએ છીએ કે કોઈ વ્યતિકરવિશેષનો પ્રદેશવિસ્તાર અતિ વિપુલ હોવા છતાં તેની ફળદાયી અસર અને સ્થિતિ નહિવત્ જ હોય છે. આખા વિશ્વમાં પ્રસ્રવ કરી નાખે તેવા દેખાતાં અને ઘૂટી પડવાની આણી ઉપર દેખાતાં જળભર વાદળો-ઘણાં પ્રસ્રવે માત્ર થોડી ફણુ ઝરમર ઝરમર છાંટા નાંખી વિખરાઈ જાય છે. ત્યાં પ્રદેશ વિસ્તારવાળો હોવા છતાં ફળનું તારતમ્ય અડધ જોવામાં આવે છે. શરીર સંબંધી વેદનીયતા પ્રસંગો પણ ઘણીવાર પ્રદેશબંધ ઘણા વિસ્તારવાળો જોવામાં આવે છે, છતાં અનુભાગનું અડધત્વ જોવામાં આવે છે. અનેક પ્રસંગે ઘણાને આખે શરીરે શીળીનાં ચાંડાં ઊડી નીકળે છે. ત્યારે આખાં શરીર ઉપર વેદનીય કર્મપ્રકૃતિનો પ્રદેશવિસ્તાર જોવામાં આવે છે, પણ તેની સ્થિતિ ક્ષણિક અને વેદનીયની અતિ મંદતા-અર્થાત્ અનુભાગબંધ સ્વરૂપ હોય છે. એવા પ્રસંગે એમ સમજવાનું છે કે, તે પ્રકારનું કર્મ ઉપાર્જીતી વળતે માત્ર અશુભ યોગના આંચલ્યનું બહુત્વ અને કપાયનું અડધત્વ હોવું જોઈએ. કેટલાક આસવો (મદીરા) એવા હોય છે કે તે ઘણા પ્રમાણમાં પીવા છતાં માત્ર મહેજસાજ હિન્મત્તા અને તે પણ થોડા કાળ સુધી જ ઉપજાય છે. તે જ પ્રમાણે ફળદાન શક્તિ અને સ્થિતિનું અડધ હોવું તેમાં હેતુરૂપ તે તે કર્મ ઉપાર્જીતી વળતે સેવેલું કપાયનું અડધત્વ છે.

તેથી ઉલટું જ્યાં કપાયનું બહુલપણ અને યોગનું અડધત્વ હોય છે ત્યાં, ફળદાન શક્તિ અને સ્થિતિનું તારતમ્ય અધિક હોય છે. એક નાનીસરખી ફાદી ઘણીવાર આખા શરીરમાં તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન કરે છે. અને અનેક ઉપચાર કરવા છતાં વરસોનાં વરસો સુધી મટતી નથી, ત્યાં પ્રદેશબંધનું અડધત્વ છતાં કપાયની અધિકતાના બળે અનુભાગ અને સ્થિતિ ઘણી હોય છે. ત્યાં નહીં જેવું છતાં ફળદાન શક્તિ અધિક હોય છે. જેમ

કવિતર્કના તાંતણા વણુતાં અને વીખેરતા હોય છે અથવા સહે-
લાજ પ્રસંગોમાં ઘણું જોલી જાળવાની ટેવવાળા હોય છે. તેમજ
મેચેનીને લીધે અથવા ગમ્મત ખાતર ઘડીવાર જાંખીને ન ખેસતાં
બહીથી તહીં ભમ્યા કરતા હોય છે. આવા મનુષ્યોના મન-વચન
મને શરીરના યોગનું ગ્રાંથિય ઘણું જોવામાં આવે છે, પણ તે
યોગમાં કપાયનું બહુત્વ હોતું નથી. તેઓ ખીચારા કોળાભાવે
બહોનિશ યોગ પ્રવૃત્તિ કર્યા કરતા હોય છે. તેમનું મન અનેક
કેવલર્પાયલોની જાંજળમાં ગુંચાયલું હોય છે, છતાં ત્યાં તેમનો
બહુ રાગભાવ નથી હોતો. માત્ર પ્રમાદ, અનુપયોગ અને અસંયમી-
યોને લીધે તેમનું મન જુના ચીલાઓમાં મુસાફરી કરતું જ
હો છે પણ ત્યાં તેમને ઊંડો સ્નિગ્ધ મોહભાવ હોતો નથી. આવા
મનુષ્યો માત્ર અશુભ યોગવડે બંધાવા યોગ્ય કર્મ વડે કર્મપ્રકૃતિઓ
ઉપાજે છે, પણ કપાયના અલ્પત્વને લીધે પ્રદેશના પ્રમાણમાં
સ્થિતિ અને રસ-બંધ હોતો નથી. તેથી બિલટું, ઘણા મનુષ્યો
પોંડો યોગ સાથે એવા તીવ્ર કપાયને ભેગવે છે કે તેમની ઉપા-
જેલી કર્મપ્રકૃતિમાં પ્રદેશબંધના પ્રમાણમાં અનુભાગ અને
સ્થિતિબંધ, માની પણ ન શકાય તેટલો તીવ્ર અને ચિરસ્થાયી
હોય છે. વ્યવહારમાં વિજય પામેલા ઘણા મનુષ્યો એવો યુક્તિવાળો
આડંબર રાણી શકે છે કે તેમના બિંડા-ચીકણા અને પાકટ ભાષ
કોઈના સમજવામાં પણ ન આવી શકે. તેમના ક્રોધ-માન-માયા
અને લોભની આંતરિક લાલસાઓ ઘણી પ્રબળ હોય છે અને
તેમની છાતીની લીતર છુપાવેલાં રાગદ્વેષનાં ખંજરો એવાં અણીદાર
પોતાના કાર્યને માટે માત્ર તકની
બાહ્ય દેખાવમાં તો સરિતાના કોઈ
શાણા બગલા જેવા, વાણી અને
ક જણાય છે. પ્રાકૃત સમાજ આવા

હર રહ્યું છે તે નજીકમાં જ આવે. મનુષ્ય તેના નિત્યના વ્યવહારમાં, કેટલું અસત્ય-કપટ-પ્રતારણા-વિશ્વાસઘાત-છળ-પ્રપંચ અને દગો સેવે છે તેનું માપ તે લાગ્યે જ કદી કાઢે છે. શાસ્ત્રોમાં, સ્થૂળ હિંસા કરતાં આ હૃદયગત સૂક્ષ્મ હિંસા-આત્મહિંસા એ જ મહાન પાપની હિંતુરૂપે કથાગોલી છે એવું પ્રત્યેક આંતરિક આગ્રહ આત્માને સંસારના કીચડમાં ઊડું ને ઊડું ડુબાવતું ચાલે છે અને ઉદ્ધારની આશા પ્રત્યેક ક્ષણે ઓછી થતી ચાલે છે કષાય એ જ આત્મા ઊપરનો મેલ છે, અને તે મેલ જેમ ન્યૂન થતો જાય તેમ તેમ આત્મા નિર્મળ બનતો જાય છે. તેથી સુચ પુરૂષો બાહ્ય યોગ અને પ્રવૃત્તિ કરતાં આત્મા જેમ બને તેમ અદ્ય રાગદ્વેષને સેવે તે બાણી અધિક લક્ષ આપે છે.

અત્રે એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે કર્મની જડ વર્ગણા આત્માને કેવી રીતે ફળ આપી શકે ! કેવું ફળ કયારે આપવું તેનું જ્ઞાન જડને હોતું નથી તો તે તેની યથાયોગ્ય પ્રકૃતિ પ્રમાણે કેવી રીતે પરિણમી શકે ? આ શંકાનો પરિકાર આ રીતે થવા યોગ્ય છે:—

જડ પરમાણુને તેના પ્રકારનું કશું જ જ્ઞાન હોતું નથી, પરંતુ કર્મની ફળગર્ભિતા આત્માની શક્તિ વડે જ બની આવે છે. કર્મમાં સ્વયં શક્તિ નથી, પણ આત્માની પોતાની જ છે, અને તેના કષાયભાવ વડે જ તે શક્તિ જડ કર્મ પરમાણુમાં ઊપજેલી હોય છે. વાસ્તવમાં કર્મોની ફળ-શક્તિ એ આત્માની પોતાની જ શક્તિ છે. અર્પનુ વિપ જોને દામેદાર ચઢી ગયું છે એવા મનુષ્યો ઉપર મંત્રસિદ્ધ પુરૂષ મંત્રેલી કાંકરી નાંખી વિપનો પ્રતિકાર કરી શકે છે, ત્યાં જેમ કાંકરીમાં કશું જ બળ નથી, પણ કાંકરીમાં આરોપાયેલ મંત્રોના

જાનને પરિવર્તનશીલ હોય છે. જ્યાં સુધી તે કલાભિમુખ થયા હોતાં નથી, ત્યાં સુધી તેનું સ્વરૂપ કલકારના ચક્ર ઉપર ચલાવેલા અને કાર્મિક આકાર ઉપર આવતા માટીના ગોળા જેવું હોય છે. તેના આકારમાં ફેરફાર કરવાનું સ્વાતંત્ર્ય જેમ હજી કુલ કારના હાથમાંથી ગયું હોતું નથી, તેમ કર્મની 'અનુદય સ્થિતિ માં-સત્તા અવસ્થા' માં તેનું પરિવર્તન કે પ્રમાણમાં ન્યૂનાધિકાર કરવાનું સ્વાતંત્ર્ય આત્માએ શુભાવેલું હોતું નથી. પરંતુ કુલકાર જેમ ચક્ર ઉપરની માટીની આકૃતિને અગ્નિ વડે પકાવ્યા પછી તેમાં કાર્મિક વિકૃતિ કરી શકતો નથી, તેમ આત્મા પણ કર્મ ઉદ્યાવસ્થાના સમય પછી તેમાં કશું પરિવર્તન કરી શકતો નથી. તે કાળે બધી જાણ તેના હાથમાંથી ચાલી ગયેલી હોય છે. જેમ વિદ્યાર્થી પરીક્ષકના હાથમાં તેનું લખાણ સોંપતા સુધીના કાળમાં તેમાં ગમે તે ફેરફાર કરવાને સ્વતંત્ર છે અને તે પછી તેમ કરવામાં છેક જ અવશ જની રહે છે, તેમ આત્મા પણ કર્મના ફળોદયના કાળપર્યંત તેનું સંક્રમણ ઉત્કર્ષણ કે અપકર્ષણ કરવા સમર્થ હોય છે, પણ ફળોદય પછી કશું કરી શકતો નથી. કર્મની રેખા ઉપર મેખા મારવાનું આત્માનું સામર્થ્ય માં કર્મની સત્તા અવસ્થામાં જ હોય છે; કોઈ શુભ કે અશુભ કર્મ સ્થિતિ કે અનુભાગ અદ્ય હોય તો, તેનું ઉત્કર્ષણ કરી તે વૃદ્ધિ કરી શકે છે, અને તેજ પ્રકારે બહુવચનું અદ્યત્વ પણ કાઢી શકે છે. ઉદ્ય કાળ પર્યંત તેની રચનામાં, આત્માના યોગ અથવા કયાયના નિમિત્ત વડે પરિવર્તન થયા કરે છે અને તેવા નિર્ણયના અભાવે, તેનું મૂળ સ્વરૂપ કર્મબંધ થતી વખતે જેવું હોય તેવું કાયમ રહે છે. જે જાગૃત આત્માએ કર્મની રચનાનું અવલોકન કરી પરિવર્તનનું સ્વરૂપ યથાર્થ સ્ક્રમણ શકે છે તેઓ ઉપયોગ પૂર્વક (consciously) તેનું સ્વરૂપ યથેષ્ટ રચી શકે છે. આત્મા જ્યારે તેના નિર્માણની લગામ પોતાના હાથમાં લે છે. ત્યારે

અને આત્માનો સંયોગ

થવા ધારે છે તેવું યોતાનું સ્વરૂપ જાનાવી શકે છે. તે યોતાના યોગ અને કષાયને સ્વચ્છંદ્યપણે, અનુપયોગપણે અપ્રતિ-
ધિપણે વહેવા દેતો નથી. પણ યોતાને જેવા પ્રકારનું કૃણ ઇષ્ટ
કામ તેવું જ પરિણામ પ્રગટાવવા માટે અભિગ્નપણે-સંયમપૂર્વક
ઉપયોગસહિત, તે વહેવડાવે છે. નિર્જા-પામર આત્માઓને
અસમીક્ષ્યપણે-દૈવાધીનપણે-ગમે તેમ-ઢંગધડા વિના
હોય છે. ત્યુદારે સગળ સશક્ત આત્માઓ તે શક્તિ
માર્ગે યોગે છે કે, જ્યાંથી તેમને ઇષ્ટ પરિણામ
જ થાય.

કર્મની ઉદયમાન અવસ્થા.

કર્મ જ્યારે ઉદયમાન થાય છે, ત્યુદારે તે સાક્ષાત્પણે
વચ્ચે કાંઈ પણ નિયમની શક્તિ નથી; પણ યોતાની પ્રકૃતિ
અનુસાર માત્ર કાર્ય થવાનું નિમિત્ત રચી આપે છે. કર્મનું કાર્ય
માત્ર નિમિત્ત રચી આપવાનું છે. અવશેષ કર્તવ્ય આત્માને
માધીન છે. યોતાના સ્વભાવને અનુરૂપ અને અનુભાગની તિવ્રતા
કે મંદતાના પ્રમાણમાં જાળવાનું કે નિર્જા તક રજુ કર્યા પછી
કર્મ સત્વહીન જાતી જાય છે. જો કર્મમાં નિમિત્ત પુરું પાડવા
ઉપરાંત વધુ સત્તા હોત, તો આત્માને ત્રણ કાળમાં
કર્તવ્યમાં જોડવાનું સામર્થ્ય હોત, અને આત્માને પરમ સ્થાનમાં દોર
મોક્ષનો અસંભવ જ રહેત, તે આત્માને તત્પ્રાયોગ્ય
જવાનો તીર્થકાર-શાસ્ત્રકારોનો આશય નિષ્ફળ જાત. તે નિમિ-
ત્તે પ્રસંગ-તે તકનો લાભ લેવો કે નહિ, અર્થાત્ તે નિમિ-
આત્માને જે પ્રવૃત્તિવિશેષમાં જોડવા લલચાવે છે તેમાં યોગ
કે નહિ તેવું સ્વાતંત્ર્ય આત્માને યોતાને વશ છે. અને જો
તેની સ્વાભાવિક-નિસર્ગસિધ્ધ સત્તાનો-નિષ્કારનો

જ્ઞાની અને અજ્ઞાની, સજ્જન અને નિર્જનમાં તફાવત
 જોટલો છે કે નરદારે જ્ઞાનીજનો નિમિત્તથી રખાવા કદી લલચ
 નથી અને કદાચ પૂર્વે જાગેલી કર્મપ્રકૃતિના અનુભાગના બ
 દ્યથી લલચાય તો પણ પોતાની ભૂલ તુરત સુધારી લે છે, તે
 અજ્ઞાની નિર્જન આત્માઓ પ્રત્યેક ઘુદ્ર નિમિત્તને વશ બ
 પોતાનું સ્વત્વ ગુમાવે છે અને સંયોગોના બળમાં તૃણ
 આમથી તેમ અથડાયા કરે છે. 'જ્ઞાન' માં 'શક્તિ' હોવ
 મનાય છે, તે આ આત્માના સ્વરૂપનું-પોતાના સ્વત્વનું જ્ઞાન
 ઇન્દ્રિયજ્ઞાન અથવા વિજ્ઞાન (science) એ કંઈ શક્તિ ન
 કેમકે તેની સત્તા માત્ર સ્થૂલ સૃષ્ટિ ઉપર જ પ્રવર્તી શકે છે.
 જ્ઞાનનો પ્રભાવ સૂક્ષ્મ પ્રદેશને પહોંચી શકતો નથી, જેનો કે
 પ્રદેશ સ્થૂલ સૃષ્ટિથી સિમાબદ્ધ થયેલો છે, તે જ્ઞાનને પ
 પુરૂષોએ માત્ર "વ્યવહાર વિદ્યા" ના નામથી સંજોધેલું છે. સ
 જ્ઞાનની-પરમાર્થ વિદ્યાની કસોટી, કર્મના ઉદ્ધયથી પ્રકટ

અને આત્માનો સંયોગ

નિત્ત વડે અનુપરંજીત રહેવામાં આત્મબંધપરિણામે નહિ રંગા-
માં રહેલી છે. આત્માના પરમ પુરુષાર્થ માટે આ પ્રદેશમાં જ
પુરુષાર્થ અવકાશ રહેલો છે. આત્માનું વાસ્તવિક બળ અને પુરુષા-
ની સિદ્ધિ માત્ર આ સ્થળે જ છે. સંસાર પરિભ્રમણના કાર્ય-
રણભાવની સાંકળને તોડી નાંખવાની શુદ્ધ વિદ્યા માત્ર આત્માના
અનુપરંજીત ભાવવિશેષમાં રહેલી છે. શુભાશુભ પ્રસંગોની ઉપ-
સ્થિતિ સમયે આત્માનાં જે અશુદ્ધ પરિણામ થાય છે તે “ભાવ
કર્મ” છે અને એ પરિણામના તારતમ્ય અનુસાર નવાં કર્મ
આકર્ષાય છે. આ પ્રમાણે ભાવકર્મથી દ્રવ્યકર્મ અને દ્રવ્યકર્મના
ઉદયકાળે ઉપસ્થિત યતા નિમિત્તમાં આસક્તિથી-ભાવકર્મથી
દ્રવ્યકર્મ, એમ આત્માનું સંસારચક્ર ફર્યા કરે છે. દ્રવ્યકર્મના
ઉદયકાળે ઉપસ્થિત યતા આત્મપરિણામમાં-ભાવકર્મમાં ન ફસાવું
તે સંસારનું બંધન શિથિલ કરવા અને આખરે તોડી નાંખવાનો
એક જ અમોઘ ઉપાય છે

જુદા જુદા સમયે ઉપાર્જેલાં, પરંતુ એક જ કાળે ઉદયમાં
આવવા યોગ્ય કર્મ જ્યાંદારે ઉદયમાન થાય છે ત્યાંદારે એ સર્વ
કર્મના અનુભાગનું જે એકત્ર પ્રમાણ થાય તેટલું સામટું ફળ તે
આપે છે, અર્થાત્ એ બધા અંશો એક સાથે નિબળ થાય છે
એક કાળે ઉપાર્જેલાં કર્મો અનેક સમયે અને અનેક સમ-
બાંધેલાં એક સમયે પણ ઉદય આવે છે. જ્યાંદારે અનેક ભિન્નભિ-
પ્રસંગે ઉપાર્જેલાં કર્મો એક સમય ઉદયમાન થાય છે ત્યાંદારે
અત્યંત તિવ્ર ફળ આપે છે, અને ઘણું પ્રસંગે તો મહાપુરુષો
સ્થિતિ પા

દિદિ હેમ

કેટલાં પ્રલોભનો- કેવાં બળવાન નિમિત્તો સામે લડવાનું છે
“દરકાર જગત રાખતું નથી. જગત તો માત્ર અં

કર્મ અને આત્માનો સંયોગ.

ત્રી જડ વર્ગણા તે આત્મપરિણામને અતુરૂપ જ્ઞાનાવરણાદિ પ્રકૃતિ રૂપે રૂપાંતર પામે છે. પરંતું તેમ થવામાં આત્મા તે નિમિત્ત જ છે. જળવૃષ્ટિ એ ઘાસનો કર્તા નથી. તે તેના પતન રૂપ કર્મને જ કરે છે. પણ ઘાસ વગેરે તે જળનું નિમિત્ત મેળવી પ્રકટી આવે છે. ત્યાં માત્ર ઉપચારથી અથવા વ્યવહાર " થી તે વૃષ્ટિ ઘાસ આદિનો કર્તા કહેવા રંતું " નિશ્ચય " થી તેમ નથી. તે જ પ્રમાણે દ્રવ્યકર્મનો કર્તા આત્મા, વ્યવહારથી-ઉપચાર વડે જ- છે. વસ્તુતઃ દ્રવ્યકર્મ- કર્તા પુદ્ગલ પોતે જ છે. કેઈ દ્રવ્યના પરિણામમાં કેઈ બીજું દ્રવ્ય હાથ નાખતું નથી. માત્ર નિમિત્ત આપે છે.

નિશ્ચય બંધ માત્ર આત્માના રાગદ્વેષરૂપ પરિણામ જ છે; પુદ્ગલ કર્મ વડે તે કદી બંધાતો નથી. તે બંધ તે માત્ર વ્યવહારિક છે-ભાવનાગ્રાહ્ય અરૂપી સ્વરૂપને સ્થૂલ તથા સૂક્ષ્મ ભાવનામાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન માત્ર છે. આપણી જે વ્યવહાર તે જ ભાવના અહીં પણ આત્માને જડકર્મના કર્તાપણે સ્વીકાર્યા વિના આગળ વધવાની ના પાડે છે. પરંતુ પરમાર્થપ્રદેશમાં તે માત્ર સાચી વસ્તુસ્થિતિને જ અવકાશ છે. તેથી તે દૃષ્ટિ આત્માને કર્મનો કર્તા કહી શકાય નહિ. તે દૃષ્ટિ, કેવળ દ્રવ્ય પરિણામને જ દર્શાવે છે, અને કર્તા, કર્મ આદિ સંબંધ તે દ્રવ્યમાં જ પર્યાવસાન કરે છે જરૂરે વ્યવહાર દૃષ્ટિ એક દ્રવ્યના પરિણામને અન્ય દ્રવ્યના પરિણામ સાથે સંયોગ કરી નાખી ઉભયને ભેગા ઘસડે છે.

આ ઉભય દૃષ્ટિ પોતપોતાના પ્રદેશમાં અને નિરાળા દૃષ્ટિ- બિંદુથી સાચી છે, પ

અને આત્માનો સંયોગ

-કાર્યકર અને મોક્ષના હેતુની સાધક છે. આત્મા જ્યાં સુધી
તાના બંધના નિયામક તરીકે અન્ય દ્રવ્યને સ્વીકારે છે, ત્યાં
તે હેના સ્વયં પુરુષાર્થનો અવકાશ રહેતો નથી. પરંતુ જરૂર
પોતાના પરિણામ વડે જ પોતે બંધાયતું સ્વીકારે છે-અને
સ્તવમાં છે પણ તેમજ-તરફ જે પરિણામથી તે બંધાયો હોય
તે હેના વિરોધી પરિણામનો આશ્રય લઈ બંધક પરિણામની
સત્તાને વિખેરી નાંખે છે. પણ જો તે અન્ય દ્રવ્યથી પાશબદ્ધ
થયેલો પોતાને માને છે તો તેની શક્તિનો દ્વંસ કરવાના
પ્રયત્નમાં યોજતો નથી. પણ કાં તો કાળલબ્ધિની આશા જ
કાળક્ષેપ કરે છે, અથવા તો કોઈ આગંતુક સત્તા તે
કરી આ ડુંખમાંથી છોડાવે એવી અનિશ્ચિત રાહ જોર

પરિશિષ્ટ

કર્મની ૧૪૮ પ્રકૃતિઓ.

કર્મની મૂળ પ્રકૃતિ આઠ છે. જ્ઞાનાવરણીય, કર્શનાવરણીય,
ભૂય, મોહનીય. આયુ, નામ, ગાત્ર, અને અંતરાય આ મૂળ
તિની ૧૪૮ ઉત્તર પ્રકૃતિ નીચે સુશ્રુષ છે.
લાક વિદ્વાનો નામ કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિમાં ૧૦ વધુ ગણી
અવનિ ગણે છે.

અનંતજ્ઞાન—વિશુદ્ધ આત્માને લોક અને અલોકનું યથાર્થ અને સંપૂર્ણ સ્વરૂપ જે જ્ઞાનથી અનુભવવામાં આવે તે જ્ઞાન જડ અને ચેતન દ્રવ્યોનું સંપૂર્ણ અને સત્ય જાણપણું જે જ્ઞાનથી થાય તે જ્ઞાન; પૂર્ણ પરમાર્થ જ્ઞાન; કેવળજ્ઞાન.

આવું જ્ઞાન અનંત તીર્થકરો કેવળીઓ અને સિદ્ધને હોય હાલનું સાયન્સ તો મન અને ઇન્દ્રિયથી જેટલું જાણી શકાય તેટલું પણ નથી. તેમ ચોક્કસ પણ નથી. દેશ, કાળ અને કાર્ય (Space Time Causation) ના નિયમથી બાધા ન પામે તેવું નિરપેક્ષ (Absolute) જ્ઞાન.

અનંતભાવ સુખ—સ્વસ્વરૂપમાં રમણ કરવાનું જે મહાન સુખ વિશુદ્ધ આત્મામાં હોય છે તે.

અનંતવીર્ય—વિશુદ્ધ આત્મામાં જે અપાર સામર્થ્ય રહેલું છે તે.

અનાત્મા—જડ દ્રવ્ય; અણુવ પદાર્થ.

અનાવરિત—નહિ ઢંકાએલ; છવાયેલ નહિ.

અનુદય—ઉદયમાં ન આવવું તે; સત્તા.

અનુપયોગ—ઉપયોગ રહિત ગિતિ; પ્રમાદ દશા.

અનુપરંજિત—નિર્મોહિત; તટસ્થ; કર્મનો બંધ ન પડે તેવું; ન રંગાયેલું; હર્ષશોક રહિત; રાગદેવ રહિત.

અનુરંજન—રાગાદિથી આસક્ત થવું. તે; રાગ દેવચુકત થવું તે.

અનુરંજિત—હર્ષ શોકથી રંગાયેલું.

અનુરૂપ—મળતું; અનુસાર.

અંતરાયકર્મ—જે પુદ્ગળ કર્મને લીધે આત્માની પાસે અનાદિથી રહેલ અનંત આત્મિક શક્તિ ઢંકાઈ ગયેલી છે તે પુદ્ગળ કર્મ.

અંશ—ભાગ.

અતિમ—છેલ્લું.

અનિનિર્વાણ—એક જીવન બિચર.

VII ૨ ગોત્ર કર્મ : જેણે કરી ઊંચ, નીચ શબ્દે કરી જોલાવાય તે કર્મ.

૧ ઉચ્ચ.

૨ નીચ.

VIII ૫ અતરાય કર્મ : જેણે કરી દાન, લોગાદિ લબ્ધિ નાશ પામે તે કર્મ.

૧ દાન.

૨ લાભ.

૩ લોગ.

૪ ઉપલોગ.

૫ વીર્ય.

શબ્દકોષ.*

અકૃતાગમ દોષ—જેણે જે કયું નથી તેને તેનું કળ મળે તે દોષ.
અઘાતિ કર્મ—આત્માના સ્વાભાવિક સ્વરૂપનો (સ્વગુણ ને સ્વપર્યાયનો) પ્રતિરોધ જે કર્મથી ન થઈ શકે તેવાં કર્મ.
(આઠ કર્મમાંના ૧ વેદનીય ૨ આયુષ્ય, ૩ નામ, અને ૪ ગોત્ર એ ચાર કર્મને અઘાતિ કર્મ કહે છે.)

અઘાતિ કોટિ—અઘાતિ કર્મનો સમૂહ; અઘાતિ કર્મનો વર્ગ.

અઘાતિ વર્ગણા—અઘાતિ કર્મનો સમૂહ.

અધીન—તબામાં; તાળે, વશ.

* આ લઘુ પુસ્તક જનસમુદાયને વધુ ઉપયોગી થાય એવી અંતઃપ્રેરણાથી આ પુસ્તકમાં આવેલા કડિન અને જૈન પરિભાષાના શબ્દોનો કોષ શ્રીયુગ પ્રાચ્યજીવન મોસારજી નાકે અતિ પરિશ્રમપૂર્વક તૈયાર કરી આપી સોસાયટીને ઉપજૂત

નિતજ્ઞાન—વિશુદ્ધ આત્માનું જ્ઞાન અને અજ્ઞાનનું યથાર્થ અને સંપૂર્ણ સ્વરૂપ જે જ્ઞાનથી અનુભવવામાં આવે તે જ્ઞાન; જડ અને ચેતન દ્રવ્યોનું સંપૂર્ણ અને સત્ય જાણપણું જે જ્ઞાનથી થાય તે જ્ઞાન; પૂર્ણ પરમાર્થ જ્ઞાન; કેવળજ્ઞાન.

આવું જ્ઞાન અનંત તીર્થકરો કેવળીજ્ઞા અને સિદ્ધને હોય હાલનું સાધન તો મન અને ઇન્દ્રિયથી જેટલું જાણી શકાય તેટલું પણ નથી. તેમ ચોક્કસ પણ નથી. દેશ, કાળ અને કાર્ય (Space Time Causation) ના નિયમથી બાધા ન પામે તેવું નિરપેક્ષ (Absolute) જ્ઞાન.

અનંતભાવ સુખ—સ્વસ્વરૂપમાં રમણ કરવાનું જે મહાન સુખ

વિશુદ્ધ આત્મામાં હોય છે તે.

અનંતવીર્ય—વિશુદ્ધ આત્મામાં જે અપાર સામર્થ્ય રહેલું છે તે.

અનાત્મા—જડ દ્રવ્ય; અણુવ પદાર્થ.

અનાવરત—નહિ ઠંકાએલ; છવાયેલ નહિ.

અનુદય—ઉદયમાં ન આવવું તે; સત્તા.

અનુપયોગ—ઉપયોગ રહિત ગિતિ; પ્રભાવ દશા.

અનુપરંજિત—નિર્મોહિત; તટસ્થ; કર્મના બાંધ ન પડે તેવું; ન

રંગાયેલું; હર્ષશોક રહિત; રાગદ્વેષ રહિત.

અનુરંજન—રાગાદિથી આત્મકત થવું તે; રાગ દ્વેષયુક્ત થવું તે.

અનુરંજિત—હર્ષ શોકથી રંગાયેલું.

અનુરૂપ—મળતું; અનુસાર.

અંતરાયકર્મ—જે પુદ્ગળ કર્મને લીધે આત્માની પાસે અનાદિથી રહેલ અનંત આત્મિક શક્તિ ઠંકાઈ ગયેલી છે તે પુદ્ગળ કર્મ.

અંશ—ભાગ.

અંતિમ—છેલ્લું.

અંતિમ નિર્વાણ—એક છેડેનું લવિષ્ય.

અપકર્ષણ—ન્યૂતના; મોગ અને કપાવના નિમિત્તથી કર્મના
જાડુતાનું અદ્યત્ન કરવું તે; કર્મ પ્રકૃતિના અનુદય કળમાં
સ્વસત્તાવડે આત્મા કર્મની ન્યૂતતા કરે છે તે.

અપેક્ષા—૧ જરૂર, ગણતરી; ૨ રીતિ ૩ ઈચ્છા.

અભવ્ય - કોઈપણ કાળે સંસારી જીવ.

અભિરૂપણું -સંયમ, ઉપયોગ; સજ્જગ અવસ્થા.

અમોઘ--સંકેત; સમગ્રાણુ

અવકાશ--તક; પ્રસંગ; અનુકૂળતા.

અવગાહ--વિસ્તાર, માપ, કોઈ જગામાં સમાવું તે.

અવલંબવું--આધારે રહેવું; આશ્રયે રહેવું.

અવશેષ--ખાકીનું; ખાકી.

અવસ્થા વિશેષ--અમુક પ્રકારની અવસ્થા.

અવ્યક્ત--અસ્પષ્ટ; અપ્રગટ.

અવિરોધ--વિરોધરહિત; દોષરહિત.

અવિશેષ પરિણામ--સ્વાભાવિક ભાવ; હમેશનો સામાન્ય સ્વભાવ.

અસંદિગ્ધ પ્રમાણુ--ચોક્કસ પ્રમાણુ.

અસંભવ--અપ્રાપ્તિ; ન બનવું તે અશક્યતા; થવાનો ભોગ ન
બનવો તે.

અસંયમીપણું--સંયમ રહિત સ્થિતિ.

અર્થાત--એટલે કે; સારાંશ કે; તાત્પર્ય એટલું જ કે.

અનુભાગ બંધ--કપાવને લીધે કર્મની પ્રકૃતિમાં પડતાં તીવ્ર કે
મંદરસનો બંધ; કર્મની ક્ષણપ્રદાન શક્તિનો બંધ.

અનુરંજિત ભાવવિશેષ--તટસ્થ વૃત્તિ; અનુભાવ બંધ રહિત
વૃત્તિ; માધ્યસ્થ વૃત્તિ; હૃદય શોક રહિત સ્વભાવ.

અને આત્મા સંયોગ

કાર—જગરણુ તે; કર્મથી જગરણુ તે.

પચાર—આરોપ (Imputation).

ઉપયુક્ત—વ્યાજની; યોગ્ય.

ઉપયોગ—સ્વભાવ પરિણામરૂપ અવસ્થા.

ઉપેક્ષા—અવગણના; અનાવશ્યકતા; ત્યાગ.

ઉપસ્થિત—પ્રાપ્ત; આવી મળેલું; જનેલું.

ઉપસ્થિતિ—પ્રાપ્તિ; આવી મળવું તે; જનવું તે.

ઉત્પન્ન—જન્મે.

ઉદયભાવ—ઉદયની અસર; ઉદય પરિણામ.

ઉદયપણું—ઉદયભાવ; ઉદયમાં વર્તવું તે.

ધર્મગામી પંથ—જેને જવાનો માર્ગ.

એક ક્ષેત્રાવગાહપણું—એક જ જગામાં અનેક વસ્તુઓનો સમાવેશ;

પરસ્પર એકમેક ધર્મને રહેવું તે.

એક ક્ષેત્રચાપી—એક જ જગામાં આવેલું; એક ક્ષેત્રાવગાહી.

એક દેશીય—એક રીતે લાગુ પડતું.

એકાંત-નિશ્ચયપૂર્વક; માત્ર એક જ દૃષ્ટિગિહવાળું.

ઓપાધિક-ઉપાધિવાળો; કર્મરૂપી ઉપાધિ સહિત.

ઓપાધિક ભાવ—કર્મ પુદ્ગળની અસરને ઉપાધિ કહે છે તે

ઉપાધિ સહિત ભાવ તે; કર્મથી છવાયેલા આત્માનો ભાવ;

સ્વાભાવિક ભાવથી ભિન્નભાવ; વિભાવ.

કર્મરૂપી—શુંચવણવાળી; અટપટી; મુંઝવણવાળી.

કર્મ—પુદ્ગળ; આત્માના રાગ દેવાદિક પરિણામોથી પુદ્ગળ

સ્કંધનો બંધ થવો તે.

અર્થના આગમજન્ય—તે તે કર્મનો શુભાશુભ સમુદ્ભાવે તેમાં

ઉત્પન્ન થતું; (જેવાં જેવાં કર્મોના સમૂહ આવી આ

સાથે એકત્ર થયો હોય છે અને પછી તે તે કર્મોના ઉત્તર
સમયે તેવાં તેવાં સાંસારિક સુખો ને દુઃખો અનુભવાય
તે સુખોને દુઃખો કર્મના આગમજન્ય કહેવાય છે.)

કર્મના ક્ષયોપશમ જન્ય—સત્તામાં રહેલાં કર્મોનો ક્ષય કરવાનો
અથવા ઉપશમાવવાથી (શાંત કરવાથી) ઉત્પન્ન થતું; કર્મના
ક્ષયોપશમથી ઉપજતું.

જ્ઞાન શક્તિ, દર્શન શક્તિ વગેરે આત્માના નિજગુણ
કર્મના આગમથી. ઉપજતા નથી પણ કર્મના ક્ષયોપશમથી
ઉપજે છે.

કર્મની અનુદય સ્થિતિ—સત્તામાં રહેલાં કર્મની સ્થિતિ.
કર્મની ક્ષણગામિની શક્તિ—આત્મિક ગર્ભમાં રાગદ્વેષના સામ્ય
વાળા કર્મની ક્ષણ આપનારી જે શક્તિ રહેલી છે તે; કર્મના
ક્ષણપ્રદાન શક્તિ; અનુભાગ બાંધતું કાર્ય.

કર્મની રેખ—કર્મનું ક્ષણ; કર્મનો ઉદય.

કર્મની રેખ પર મેખ—અનુદય સ્થિતિમાં જ કર્મ લોગવી લેવો
તે; કર્મનાં ક્ષણનો ઉદય ન થવા દેવો તે.

કર્મની વર્ગણા— કર્મનો સમૂહ

કર્મપ્રદેશ વિસ્તાર—કર્મનાં પુદ્ગલના પ્રદેશનો ફેલાવો.

કવાય—આત્મામાં મોહના ઉદયથી ક્રોધ, માન, આયા અને
લોભરૂપી વિભાવ પર્યાય ઉપજવો તે; આત્માના સમ્યક્ત્વને
અને સ્વરૂપાચરણરૂપી ચારિત્રનો જેનાથી રોધ થાય તેવો
વિભાવ પરિણામ.

કાળલબ્ધિ—અસુક કાળની પ્રાપ્તિ; અસુક સમયનું આવી મળવું
અવસર આવવો.

૧૫--વખત ગુમાવવો; સમય જોવો.

૧૬--હેનુ સાધનાર; કરવા યોગ્ય કરનાર.

૧૭--એક તત્ત્વનું લોહાનું નરોવા કે કટાર નેવું હથિયાર.

—દ્રવ્યનો મૂળ ધર્મ, દ્રવ્યનો અનાદિ અનંતકાળ લગીનો કુદરતી સ્વભાવ. આ ગુણ દ્રવ્યમાં સદા ગળાંડ, એક સરખો રહેલો હોય છે.

સ્થાનક (દશમ)—જૈનશાસ્ત્રમાં આત્માની ક્રમશઃ ઉચ્ચ દશા બતાવવા ને ૧૪ શ્રેણી (ભૂમિકા ગુણ સ્થાનક) છે તેમાંનું ૧૦ મું જેને સૂક્ષ્મ સંપ્રસાય ગુણસ્થાનક કહે છે તે.

૧ વિદ્યા-આત્મા સંજંધી જ્ઞાન; સત્ય અને પરમાર્થ જ્ઞાન, કર્મના ઉદય વખતે આત્માને અનુપરન્નિત ભાવમાં રાખવાની વિદ્યા; પ્રજ્ઞાવિદ્યા.

અકર્મ—જે પુદ્ગલ, કર્મને લીધે આત્માની પાસે અનાદિથી રહેલ અગુરુ લઘુ ગુણ ઠંકાર્થ ગયેલો છે તે પુદ્ગલ કર્મ; જે કર્મ વડે આત્માને નીચ અને ઊંચ કુળ પ્રાપ્ત થાય તે કર્મ.

દના-ગોઠવણ.

માત-હજીયેલું.

માતિ કર્મ—આત્માના સ્વાભાવિક સ્વરૂપનો (સ્વગુણ ને સ્વપર્યાયને ઘાત કરનારાં કર્મ. (આઠ કર્મમાંનાં ૧ જ્ઞાનાવરણીય ૨ દર્શનાવરણીય, ૩ મોહનીય, ૪ અંતરાય; એ ચાર કા માતિ કર્મ છે.)

તિરસ્કારી-ઘણો લાંબો કાળ રહે તેવું.

ચેતના-આત્મિક શક્તિ; આત્મિક ઉપયોગ.

જડપિંડ-સ્થૂળદ્રવ્ય.

જડવર્ગીણા-કર્મવર્ગીણા; કર્મપુદ્ગલનો સમૂહ.

જનક-પિતા; ઉપજાવનાર.

જૈનદર્શન-જૈનશાસ્ત્ર; જે તત્ત્વ વ્યવસ્થાને અનુસરવાથી રાગદ્વેષ ઉપર જય મેળવી શકાય છે તે તત્ત્વ વ્યવસ્થા.

જૈનપરિભાષા-જૈન ધર્મનાં શાસ્ત્રોની ભાષા; જૈન સાહિત્યની ભાષા.
તક-પ્રસંગ; નિમિત્ત.

તત્પ્રાયોગ્ય-તે સંજોગથી ઉત્પન્ન થતું; તત્પ્રવૃત્તિજન્ય;
પ્રસંગને લગતું.

તદેતર-તે ઉપરાંત બીજું.

તર્કવિતર્કના તાંતણા (મનના)-મનમાં થતા અવનવા તરંગો
મનોયોગનું આંચક્ય; ન્યૂનાધિક પણું; તફાવત.

તીર્થ-તરવાતું સ્થાન; (જૈન દર્શનમાં તરવાનાં સ્થાન ૪ છે. સાધુ
સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, એ ચારના સમૂહને સંધ કહે છે.

તીર્થંકાર-તીર્થંકર; તીર્થ સ્થાપનાર કેવળજ્ઞાની મહાપુરુષ.

તીમ-આકરો; ઉગ્ર; પ્રબળ.

તૃણુવત્-તણુખલાની પેઠે; પરવશ.

દર્શન-શાસ્ત્ર.

દર્શન-શ્રદ્ધા; સમયકત્વ; દ્રઢ અનુભવથી પ્રગટતો તત્ત્વ સંબંધી નિશ્ચય
દળીઆં-દળ; થર; સમૂહ.

દેશ-સ્કંધનો એક ભાગ; જેમા ઓછામાં ઓછા જે પ્રદેશ પણ
જોડાયેલા હોય.

દૈવાધિનપણું-અનભિષ્પણું; કર્માધિનતા.

દોષાપત્તિ-ભૂલની અડચણ, દોષની પ્રાપ્તિ.

ગુણોનો અથવા લક્ષણોનો સમૂહ; જે પોતાના ભાવ અને પર્યાયને દ્રવે છે તે પદાર્થ; જે પદાર્થ પોતાના ગુણ અને સત્તાથી અખંડ પ્રવર્તે છે તે.

બંધ-આત્માની સાથે જે કર્મવર્ગણા એક રૂપ થઈને રહી છે, તે કર્મવર્ગણામાં ભાવ કર્મના નિમિત્ત વડે નવાં પુદ્ગળ-કર્મનું આકર્ષાઈને ચોટવું તે. (આ બંધ રૂપી છે અને તે પૂર્વે બંધાયેલી રૂપી કર્મવર્ગણામાં એક કોનાવગાહપણે મળી જાય છે).

પ્રકર્મ-દ્રવ્ય કર્મના ઉદયના નિમિત્તથી આત્માનાં રાગદ્વેષરૂપ, રાગાદિક ભાવ કર્મના બળ પ્રમાણે જે નવાં કર્મ આત્મા પ્રતિ આકર્ષાય છે અને તેમાં બળી જાય છે તે, (આ દ્રવ્ય કર્મના સમુહથી બનેલું કાર્મણ્ય શરીર છે.)

પે બિંદુ-અમુક અવસ્થાએ સ્થિર રહીને અવલોકન કરવું તે. યાશ્રિત પરિણમન દ્રષ્ટિ-આત્મા પોતે પોતાના જ આશ્રયથી થતા ભાવ કર્મના પરિણામે ભાવબંધનું પરિણામ પામે છે તે વિચારણા.

સં-નાશ.

મ કર્મ-જે પુદ્ગળ, કર્મને લીધે આત્માની પાસે અનાદિકાળથી રહેલ અમૂર્તિ ગુણ ઢંકાઈ ગયેલો છે તે પુદ્ગળ કર્મ; જે કર્મવડે આત્માને અમુક ગતિ, અમુક જાતિ અને અમુક શરીર વગેરે ધારણ કરવાં પડે છે તે કર્મ.

નિષ્કૃષ્ટ-નીચું, હલકું, ખરાબ.

નિમિત્ત-સંલોગ, કારણ, હેતુ.

અને આત્માનો સંયોગ

પુરુષાર્થ—કેવળજ્ઞાની ધ્યાનો પ્રયાત; ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થ; મહાન
પરાક્રમ; સત્ય પ્રયાસ.

અવસ્થાન—મોક્ષસ્થાન; શિવપુર.

સત્ત—હારેલું; પરાભવ પામેલું.

પરિણમન—ગુદી અવસ્થાને પામવું તે.

પરિણમનરૂપ કર્મ—પરિણામ પામવાનું કામ.

પરિણામવાતાર—ગુદી અવસ્થામાં બદલી નાખનાર.

પરિણામ—અવસ્થાંતર; ફળ, ભાવ, અસર.

પરિણામ વિશેષ—કોઈ ખાસ એક પરિણામ.

પરિણામી—પરિણામ પામનારો, પરિણમવાની ક્રિયાનો કર્તા
(આ રથજો આત્મા).

પરિણામીનું પરભાવમાં પરિણામ પામવું—આત્માનું સ્વભાવસિદ્ધ
કાર્યમાંથી વિભાવમાં પરિણમવું.

પરિવર્તનશીલ—ફેરફાર પામવાની યોગ્યતાવાળું.

પરિહાર—ત્યાગ; દૂર કરવું તે.

પર્યાવસાન—સમાપ્તિ.

પર્યાય—દ્રવ્યની સ્થિતિમાં ફેરફાર થવો તે; આ પર્યાય બે પ્રકારની

છે. ૧ સ્વભાવપર્યાય, ૨ વિભાવપર્યાય.

પુનરુક્તિ દોષ—એકની એકવાત ફરી ફરીને કહેવાનો કે લખવાનો દોષ

પુરુષાર્થની સિદ્ધિ-મહાન પરાક્રમની કાર્ય સફળતા; પુરુષાર્થની

સફળતા.

પુરુષવચ્ચ—પુરુષોમાં ઉત્તમ.

પૂર્વબદ્ધ—પૂર્વે બાંધેલું, ભૂતકાળમાં એકદું કરેલું.

પૂર્વાપર—આગળ પાછળ.

ચોપક-ચોપણ આપનાર.

પ્રકંપ—આંદોલન; હીલોળા, મોલતં.

કર્મ અને આત્માનો સંયોગ

ય કોઈ કોઈ સમયે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર પામવાની યોગ્યતા
વાળો સંસારી જીવ.
રૂપીમૂલ કરવું-સત્યનીન કરવું; જાણીને રાજા જેવું કરવું; ખાખ
કરવું.

બાવ કર્મ-શુભ અને અશુભ પ્રસંગ આવી મળે ત્યારે સકર્મી
આત્માના જે અશુદ્ધ પરિણામ થાય છે તે; સકર્મી આત્માનો
નવાં કર્મને જોંચવાનો રાગાદિક જે બાવ તે; દ્રવ્ય કર્મના
ઉદય ટાણે ઉપજતા નિમિત્તમાં રહેતી આસક્તિ, ચિત્તનો
ભ્રમ, અશુદ્ધ ને અરૂપી પરિણામ; પરભાવી પરિણામ.

બાવના-વિચારણા; દષ્ટિ; ચિંતવાળા.
બાવના ગ્રાહ્ય અરૂપી સ્વરૂપ-સૂક્ષ્મ વિચારણાથી જે કળામાં આવે
તેવું અરૂપી સ્વરૂપ; આત્મા અગર આત્માના બાવબંધનું
સ્વરૂપ.

બાવબંધ-આત્માના યોગ અને કપાયરૂપ બાવો; દ્રવ્ય કર્મની સામગ્રી.
આત્માનો અશુદ્ધ ઉપયોગ પરિણમતાં તે ઉપયોગ વડે જે
બંધ પડે છે તે; આત્માનું તેમાં રહેલા કપાયને લીધે વિભાવમાં
પરિણમવું તે; (એ પ્રમાણે પરિણામીપણું પામવું એ
આત્માનો અનાદિનો સ્વભાવ છે, તે સ્વભાવથી તેને મુક્ત
કરવો એ જ મહાન આશય છે. આ બંધ અરૂપી છે અને
તે નવા પુરુષાણ કર્મો જોંચવાનું નિમિત્ત છે)

ભૌકિતનું-ભવ ધારણ શરીર; સંસારી જીવનું શરીર; રથૂળ શરીર
મળના-હાડકાંનો ભાવો, અથવા માંસનું સત્ત્વ; જેમાંથી વીચ
ઉત્પન્ન થાય છે તે.

મંત્રસિદ્ધ પુરુષ-દેવાદિકની સાહાય્ય લઇને અથવા પ્રજા
આત્મિકશક્તિ વડે જેણે અમુક શબ્દોના સ્મરણ

જીવનના આત્માના કાર્યને કારણે જે જીવો પુરુષ કહે
જાય તેની સિદ્ધિ થાય તેવા હુષ્ટા નાકપુરુષ આત્મા નહીં
પ્રમુખને કહેવું કે તેવો પુરુષ.

જાન-સદાચાર, સંપન્ન; મહાભાગ્યશાળી.

જિજ્ઞાસુ વિદ્ય વ્યાપી અસ્તિત્વ; જે અસ્તિત્વ દ્વેષ આત્માના
મર્મમાં અગર વિદ્યાનાં જ્યાં દ્રવ્યોના લાવમાં ગર્જિત છે
તે. વિશેષ વિસ્તારથી કહીએ તો ઉપાદ, વ્યય અને પ્રુવ
જે ત્રણ લક્ષણોની સદા એક, જ્યાં દ્રવ્યોમાં રહેનારી,
સ્વર્મય (સમસ્તરૂપ) અને અનંત પર્યાયવાળી જે સત્તા
છે તે. સમસ્ત પદાર્થોમાં સામાન્ય રૂપથી વ્યાપ્ત તે સત્તા.)

જા-પ્રમાણ.

જે જોએ માર ખાવો-આત્મા જોતાની અનંત સત્તાનો ઉપયોગ
ત કરે, અને ઉદ્યમાન કર્મ (કે યોગ અને કપાય) તેને
પરાધીન બનાવી નચાવે તેમ નાચવું તે.

કેવું-મોક્ષનો અભિલાષી.

મોક્ષ-ઉપાધિનો આત્યંતિક વિનાશ; આત્માનું જોતાના ગુણમાં
અખંડ વર્તવું તે; આત્માની સર્વ કર્મથી અખંડ સુકિત.
મોક્ષના હેતુની સાધક-મોક્ષ માર્ગનું કાર્ય સિદ્ધ કરનાર; મોક્ષ
પ્રાપ્તિના કાર્યને પામનાર.

મહાનીય કર્મ- જે પુરુષના કર્મને લીધે આત્માની પાસે અનાદિથી
રહેલું અમ્યક્ષ-વ અને આદિત્ય ગુણો ઢંકાઈ ગયેલ છે તે
પુરુષના કર્મ; કપાયરૂપ વિભાવમાં જે કર્મ વડે આત્મા
આસકલ થાય છે તે કર્મ.

યથાર્થ અવકાશ-જેવો જોઈએ તેવો પ્રસંગ; સત્ય જોગવાઈ.
યુગલપાત્રું-જોડો; જોડ.

યોગ-પ્રકૃતિ બંધ અને પ્રદેશ બંધનો નિયામક, મનવાણી અને
શરીરના નિમિત્તથી આત્માના પ્રદેશોનું ચંચળ થવું તે.

યોગ-પ્રવૃત્તિ-યોગમાં જોડાવું તે.

યોગનું-જોડાવું.

રમણ-રમણું તે.

રાગભાવ-મોહદશા; મોહભાવ.

રૂચક પ્રદેશ-શરીરધારી દરેક આત્માના અસંખ્યાતા પ્રદેશમાંના
બરોબર મધ્યના છે આઠ પ્રદેશ, કર્મ મળથી રહિત હોઈને
સદા વિશુદ્ધ રહે છે તે આઠ આત્મપ્રદેશ. (આઆઠ આત્મ-
પ્રદેશને રૂચક પ્રદેશ કહે છે. અનાદિથી આ આઠ રૂચક
પ્રદેશ કર્માવરણથી રહિત છે.)

લય-નાશ; ક્ષય.

લૌકિક ભાવના-વ્યાવહારિક ભાવના; વ્યાવહારિક દૃષ્ટિ, સ્થૂળ દૃષ્ટિ.
વર્ગણા-સમૂહ.

વસ્તુસ્થિતિ-વસ્તુના વિચારની સ્થિતિ; મૂળ ઉદ્દેશની સ્થિતિ; મૂળ
અર્થની સ્થિતિ.

વાસ્તવમાં-ખરી રીતે; વસ્તુતઃ

વિકટ-મુશ્કેલ; ચુંચવણથી ભરેલું.

વિજેતા-વિજય મેળવનાર; ક્રોધક્રમંદ.

વિજ્ઞાન-હાલનું સાધન, વ્યવહાર વિદ્યા; સ્થૂળ જગતને લગતું
જ્ઞાન, સ્થૂળ જ્ઞાન; સ્થૂળ જગતના કાર્ય પ્રદેશનું જ્ઞાન;
ઇન્દ્રિય જ્ઞાન.

૧૨ અને આત્માનો સંયોગ

૭૨

વેપુલ-મોટું, વિશાળ.

વિપુલ-ખડોળો, મોટો.

વિભાવ-પરભાવ; દ્રવ્યનો અકુદરતી ગુણ; કોઈ પણ દ્રવ્યને ખીજત દ્રવ્યની અસરથી તેના મૂળ ગુણ પર્યાય સિવાયની સ્થિતિ થાય છે તે સ્વભાવથી ભિન્નભાવ.

વિભાવ પર્યાય-દ્રવ્યની જે મૂળ સ્થિતિ છે તેમાં ખીજત દ્રવ્યની સાહાય્યથી ફેરફાર થવો તે; દ્રવ્યનું અસ્વાભાવિક લક્ષણ.

વિભાવ પરિણામ-સ્વગુણથી ભિન્નભાવમાં વર્તવાની સ્થિતિ.

વિભાવ પરિણામી વિભાવની અસરવાળું; વિભાવના પરિણામથી વ્યાપ્ત.

વિમુગ્ધ-વિશેષે મુઝાયેલો; વિમોહિત.

વિરોધી પરિણામ-પ્રતિપક્ષી અસર; અટકાવતારી અસર.

વિલય-નાશ.

વિવક્ષિત-પૃથક્ પૃથક્.

વિશિષ્ટ-ચુકત.

વિશેષ પરિણામ-અસ્વાભાવિક પરિણામ; પરભાવમાં પરિણમવું તે; પરભાવી પરિણામ; વિશેષભાવ; સામાન્યથી જુદો ભાવ; આત્માનું વિભાવમાં પરિણમવું તે.

વિવય કરવું હકીકત બાજુવી.

વીર્ય-પરાક્રમ; પુરુષાર્થ.

વીર્યવાન આત્મા-ઉપયોગવંત ને સમર્થ મહાત્મા; અપ્રમાદી ને પરાક્રમી આત્મા.

વેદનીય કર્મ-જે પુણ્યન કર્મને લીધે આત્માની પાસે અનાદિ

ગયેલું છે તે પુદ્ગળ કર્મ; નાનાં પ્રકારનાં સાંસારિક સુખ દુઃખાદિની સામગ્રીનો સંયોગ જે કર્મ વડે થાય છે તે કર્મ.

વેદવું—સોગવવું; અનુભવવું.

વૈચિત્ર્યપૂર્ણ—અનન્યબીથી ભરેલું.

વ્યકત-સ્પષ્ટ; પ્રગટ.

વ્યતિકર-પ્રસંગ; બનાવ; બાળત.

વ્યતિકર વિશેષ-કોઈ એક ખાસ બનાવ.

વ્યવહારનય-વિચારણાના મુખ્ય બે ભેદમાંનો એક; અપેક્ષિત વિચારણા સદા એકજ પ્રકારની ન રહે તે વિશેષ વિચારણા; ખંડ વિચારણા વ્યવહાર દષ્ટિ.

વ્યકતતા-સ્પષ્ટતા; ખુલવટ.

વ્યવહાર દષ્ટિ-વ્યવહારનય; વ્યવહારથી વિચારણા; સંપૂર્ણ અને અખંડ શ્રાવણી વિચારણા નહિ તે; અપેક્ષિત વિચારણા; નિમિત્ત કે ઉપચારવાળી વિચારણા.

શિથિલ-નિર્બળ; ઢીલું.

શુક-વીર્ય.

શુભાશુભ પ્રસંગોની ઉપસ્થિતિ-શુભ અને અશુભ દ્રવ્ય કર્મના ઉદયની પ્રાપ્તિ.

સંવત્સર-વત્સરાક્ષન; કપાયનિમગ્ન; મન વાણી અને કાયાના યોગે વૃંદાવું અને ઈન્દ્રિયોની વૃત્તિ ઉપર વિજય.

સંવત્સરિદ્ધ પુરુષ-મનને ઈન્દ્રિય પર વિજય મેળવનાર પુરુષ, સંવત્સરમાં દ્રઢ રહેનાર પુરુષ.

યોગ સંબંધ-રૂપી ને અરૂપીનો સંબંધ: દ્રવ્ય કર્મનું પૂર્વભાવ કર્મવર્તમાની પહે આત્મા સાથે એકમેક થઈ જતું તે.

સંસારનું બીજ-કર્મવર્તમાનરૂપી બીજ (જે બીજની આત્મા વિશુદ્ધ પતાં અનાદિ કાળથી જન્મ મરણાદિ કરી પરિવ્રમણ કરી ચલ્યો છે તે બીજ.)

સંસાર પરિવ્રમણ-સંસારમાં ચોતરફ પારંપાર જન્મ મરણરૂપે ભટકવું તે; ભવબ્રમણ.

સંસાર પરિવ્રમણના કાર્ય કરણ બાવની સાંકળ-દ્રવ્યકર્મનો ઉદય એ કરણ, અને તે દ્રવ્યકર્મના ઉદયમાં આત્માની આસક્તિરૂપી જે ભાવકર્મ તે કાર્ય; અથવા આત્માના અશુદ્ધ અધ્યવસાય જે ભાવકર્મ તે કરણ, અને તે ભાવકર્મને લીધે નવાં કર્મનું જોવાણું તે કાર્ય. એ પ્રમાણે સંસારમાં પરિવ્રમણ કરાવનારી કાર્ય-કરણ બાવની સાંકળ.

સંકીર્ણ-સાંકળું બંધાયેલું; હલવાળું.

સંક્રમણ-ક્ષય છે રૂપાંતર. કર્મપ્રકૃતિના અનુદય કાળમાં સ્વસત્તા પહે આત્મા, કર્મનો સગતીય એક ભેદ મટાટી અન્ય ભેદ કરે છે તે; કળ આપ્યા વિના કર્મનું અળાધાકાળમાં છૂટી જવું; હલવાલાવી ક્ષય ઉદય આપ્યા પહેલાં કર્મનો ક્ષય કરવો તે; એક પ્રકારના કર્મનું બદલાઈને બીજા પ્રકારના કર્મરૂપે બની જવું તે.

સંઘર્ષ-સામી ટક્કર; સંગ્રહન.

સંસા-નામ,

૧. પરાક્રમ, લીર્ય, ૨ અધિકાર, ૩ કર્મની

સત્વહીન-ખત્રહીન; નિર્ળાભ, અશક્ત; નિર્વીર્ય.

સત્યજ્ઞાન-પરમાર્થ જ્ઞાન; સૂક્ષ્મજ્ઞાન; આત્મિક જ્ઞાન; સૂક્ષ્મસૃષ્ટિના કાર્ય પ્રદેશનું જ્ઞાન; મોક્ષની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરનારું જ્ઞાન; બ્રહ્મ વિદ્યા.

સમભાવ-તટસ્થ ભાવ; આસક્તિ રહિત સ્થિતિ; હૃદયબેદ રહિત દશા.
સમય પ્રબંધ કર્મવર્ગીણા-એક સમયે એકત્ર થયેલો કર્મ સમૂહ;
પ્રત્યેક સમયે ગ્રહણ થતો કર્મદળ.

સમર્થન-પુરાવો આપવો તે; પ્રતિપાદન; પુષ્ટિ; “આ વસ્તુ આ પ્રમાણે જ છે” એવો નિશ્ચય કરવો તે; ટેકો આપવો.

સમાધિભાવ-આત્મભાવ; આત્મતત્ત્વની વિચારણાનું પરમ સુખ.
સંબોધેલું-જણાવેલું; કહી બતાવેલું; નામ આપેલું.
સશક્ત આત્મા-ઉપયોગવંત મહાત્મા; વીર્યવાન આત્મા;
સમર્થ જીવાત્મા.

સહકારીપણું-સાથે હોવાપણું.

સહભાવી-સાથે રહેનાર.

સાક્ષાત્પણું-પ્રગટપણું.

સામાન્ય વિશેષ-એક પ્રકારનું જાળ.

સામાન્ય સ્વભાવતે બાજવું-સામાન્ય સ્વભાવમાં પ્રવર્તવું; સામાન્ય સ્વભાવમાં તરફીન થવું; સામાન્ય સ્વભાવનું રચ્ય કરવું.

સુવ્યવસ્થિત-સારી વ્યવસ્થાવાળું; સુવ્યવસ્થિત.

સુખાવસ્થા-કર્મની શક્તિનું સત્તામાં રહેવું તે; (કર્મની આવી સ્થિતિને વેદાંતમાં “પ્રારબ્ધ” કહે છે.)

મને આત્માનો સંયોગ

૮૩

જ્ઞાન હિંસા—આંતરિક હિંસા.

કર્મ સૃષ્ટિ—આંતરિક જગત; બાહ્યજગત; પરમાર્થ જ્ઞાનનો કાર્ય પ્રદેશ; સત્ય અને ગુપ્ત વિદ્યાની સૃષ્ટિ.

કથ—દ્રવ્યનો નાનામાં નાનો ભાગ જેને પ્રદેશ કહે છે, તેના અનેક પ્રદેશનો એકત્ર સમૂહ જંધ.

ખલન—પડી જવું; પતન.

થિતિ—મુદત; આયુષ્ય.

થિતિજંધ—કર્મનો સમયરૂપે જંધ; કર્મને રહેવાની મુદત.

ધૂળસૃષ્ટિ—સામાન્ય માણસ જોઈ જાણી થકે તે સૃષ્ટિ; બાહ્ય જગત વ્યવહાર સૃષ્ટિ; ઈન્દ્રિયજ્ઞાન કે સાયન્સનો કાર્યપ્રદેશ.

ધૂળહિંસા—આત્માના બાહ્ય વેન્ટનનો વિનાશ કરવો તે; બાહ્યહિંસા; મન વચનથી થતી હિંસા; યોગથી થતો આત્મવ, હૃદયગત હિંસા; કપાયથી થતી આત્મહિંસા; દ્રવ્યાહિંસા; બાહ્યયોગ પ્રવૃત્તિ, બાહ્યહિંસા.

રિનગ્ધ—ચીકણું; આસકત.

રિનગ્ધ રૂસાભાવ—તીવ્ર કે મંદરસની અસર; ચીકણા કે હુળો ભાવ.

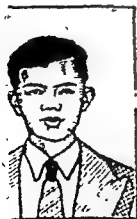
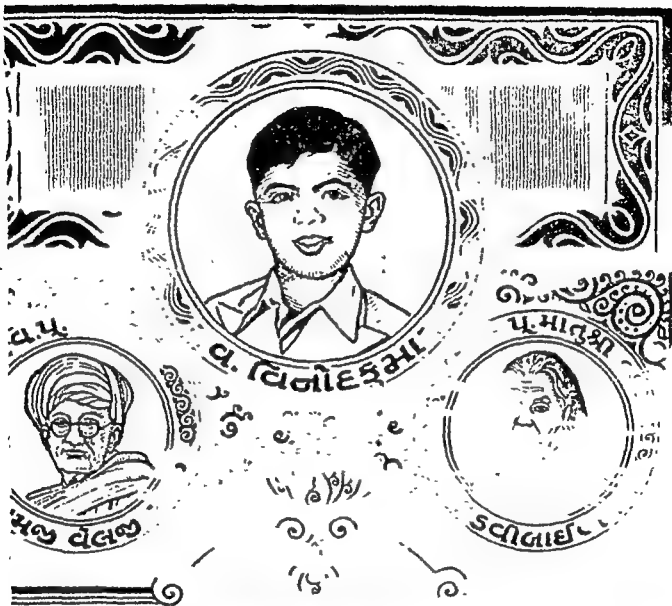
સ્વચ્છંદપણું—અપ્રતિજંધપણું; સ્વેચ્છાચાર.

સ્વત્વ—પોતાની આત્મિક સત્તા; પોતાપણું, આત્મસ્થિતિ; સમાધિ-ભાવ; નિજશક્તિ.

સ્વભાવ—નિજગુણ; દ્રવ્યનો મૂળ ગુણ અને પર્યાય.

સ્વભાવ પરિણામન—નિજગુણમાં વર્તવું તે.

સ્વભાવ પરિણામ—કોઈ પણ દ્રવ્યમાં રહેલી તેના સ્વાભાવિક ગુણ

ભાવના શવક
 તથા
 કૃમિ આત્માનાં
 સંચારક *

અનુક્રમણિકા.

વિષય

પૃષ્ઠ.

બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

૧	બાવના શતકનો ગુજરાતી અનુવાદ	૧
૨	કર્મ અને આત્મા	૨૫
૩	આઠ પ્રકારનાં કર્મ	૨૮
૪	કર્મનાં નિમિત્તનું બળ	૩૦
૫	કર્મ પદ	૩૨
૬	કર્મનો કર્તા	૩૩
૭	સ્વભાવ પર્યાય અને વિભાવ પર્યાય	૩૫
૮	કર્મનું આગમન કોને આભારી છે	૩૭
૯	કર્મનાં ભેદ પ્રકૃતિ અને પ્રદેશ	૩૭
૧૦	કર્મની કૃણ શક્તિ	૪૧
૧૧	કર્મની અનુદય સ્થિતિ	૪૮
૧૨	કર્મની ઉદયમાન અવસ્થા	૫૧
૧૩	આત્મા અને કર્મનો ત્રણ પ્રકારે સંબંધ	૫૪
૧૪	વ્યવહાર અને નિશ્ચય દષ્ટી	૫૫
૧૫	પરિશિષ્ટ કર્મની ૧૪૮ પ્રકૃતિઓ	૫૭
૧૬	શબ્દ કોષ	૬૨

પરચખાણુ વિધિ

નાકારસી પરચખાણુ-રૂપે ઉગ્યા પછી એક પંદર વીતે નીચે પડે. પરચખાણુ કરું છું. ચઉવિહારં પિઆકારં, પરચખામિ, અસણું, પાણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું, સહસ્સાગારેણું અખાણું વોસિરામિ.

ચોરસી પરચખાણુ રૂપે ઉગ્યા પછી એક પંદર વીતે નીચે પડે. સુધી ચોરસહિયંતો, ચઉવિહારં, પિઆકારં, પરચખામિ, અસણું, પાણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું, સહસ્સાગારેણું, દિશાભોડેણું, પછન્નકાડેણું, સંવસમાધિ, વત્તિયાગારેણું, અખાણું વોસિરામિ.

ચઉવિહારનાં પરચખાણુ-ધાર્યાં પ્રમાણે ચવિહારં, પિઆકારં, પરચખામિ, અસણું, પાણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું, સહસ્સાગારેણું સંવ સમાધિવત્તિયાગારેણું, અખાણું વોસિરામિ.

એકટાણુના પરચખાણુ-એકટાણુ ઉપરાંત હુવિહારં; પિઆકારં, પરચખામિ, અસણું, ખાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું, સહસ્સાગારેણું, શુરઅભુકાણેણું, અખાણું વોસિરામિ.

ઉપવાસના પરચખાણુ-આજ સવારથી આવતી કાલ સવાર સૂર્ય ઉદય થાય ત્યાં સુધી અભત્તઠં, તિવહં, પિઆકારં, પરચખામિ, અસણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું, સહસ્સાગારેણું, વોસિરમિ.

આયંખિલના પરચખાણુ-આયંખિલવિહં, તિવિહં, પિઆકારં, પરચખામિ, અસણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું, સહસ્સાગારેણું દેવા દેવણું, ગિહથસ સઠેણું, પડુચ મખખેણું, શુરઅભુકાણેણું, ઉખિખત વિવેગણું સંવસમાધિવાત્તયાગારેણું તસ્સભંતે પડિકકમામિ, નિદામિ ગિરહામિ, અખાણું વોસિરામિ.

કોઈપણ જાતના પરચખાણુ પાળવાની વિધિ-પરચખાણુ હતા તે પુરા થતા પાણુછું. સમકાએણું, ક્ષસિયં પાલિયં, તિક્તિયં, સોહિયં, અરાહિયં, આણુએ, અણુપાતા, નભ તસ્સમિદ્ધામિ હુકડં, (કરી ત્રણ નવકાર બાણુવા.)

નિવેદન.

" અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ "

સ્વર્ગસ્થ બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજી આગમોક્તા જિન-
જીના પરમ બક્ષત હતા. આગમવચનો પર એમની અગ્રાધ શ્રદ્ધા
1, અને " અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ " (જીવન તુલ્ય
મતું નથી માટે કલ્પ માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ)
તેમનું ધ્યેય હતું.

વીતરાગની પાણીનો વિશેષ પ્રચાર કેમ થાય એની એમના
અર્થમાં પાણીજ ધગજ હતી. વીતરાગના વચનોનું શ્રદ્ધાન કરીને
મહોદ્દાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી. એમની દીક્ષા સંસ્કાર વિધિમાં
મે નિમિત્ત ન થઈ શક્યા. એ અમારી કમનસીબી છે. વીતરાગ
જીના પ્રચારની એમની જે ઉન્નુદ્ધ પ્રવૃત્તિ હતી તે સદ્બાવનાની
તિરૂપે વીતરાગપાણીમાંથી જે ઉત્તમ જ્ઞાન કે જે તિમ આપક
તનમાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવા સદ્વિધાનું પ્રકાશન કરીને અમુક
જો એ દુર્ગમને હજારો કરવા અમારા ચિત્તને શાન્તવન આપવાને
તથા પ્રયત્ન કરી આ ગ્રંથ સ્વર્ગસ્થ બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજીને
જાનવિરૂપે અર્પણ કરીએ છીએ.

સ્વર્ગસ્થ મુનિશ્રી નિર્વાણ પામ્યા પછી તેમના સ્વર્ગારોહણનું
નિમિત્ત સરજાયું તેનું વર્ણન તથા તેમના આદર્શ જીવનને
જાંત સંક્ષિપ્તમાં આ ગ્રંથમાં આપેલ છે. તેમજ તેમના અત્યુપક

પરચખાણુ વિધિ

નાકારસી પરચખાણુ-સૂર્ય ઉગ્યા પછી એક પકાર પીતે ૭
પરચખાણુ કરું છું. ચતુર્વિહાર પિઆહાર, પરચખામિ, અસણું,
ખાણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું, સહસ્ત્રાગારેણું
અખાણું વોસિરામિ.

પોરસી પરચખાણુ સૂર્ય ઉગ્યા પછી એક પકાર પીતે ૭
સુધી પોરસાદિયંતો, ચતુર્વિહાર, પિઆહાર, પરચખામિ, અસણું,
ખાણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું, સહસ્ત્રાગારેણું,
દ્વિશામોહિણું, પછન્નકાલેણું, સંવસમાહિ, વત્તિયાગારેણું, અખાણું
વોસિરામિ.

ચતુર્વિહારનાં પરચખાણુ-ધાર્યા પ્રમાણે ચતુર્વિહાર, પિઆહાર,
પરચખામિ, અસણું, ખાણું ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું,
સહસ્ત્રાગારેણું સંવ સમાહિવત્તિયાગારેણું, અખાણું વોસિરામિ.

એકટાણુના પરચખાણુ-એકટાણુ ઉપરાંત દુર્વિહાર; પિઆહાર,
પરચખામિ અસણું, ખાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું, સહસ્ત્રાગારેણું,
ગુરૂઅભુઠાણેણું, અખાણું વોસિરામિ.

ઉપવાસના પરચખાણુ-આજ સવારથી આવતી કાલ સવાર
સૂર્ય ઉઠ્ય થાય ત્યાં સુધી અભત્તઠં, તિવહં, પિઆહાર,
પરચખામિ, અસણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું,
સંવસમાહિવાત્તગારેણું, વોસિરામિ.

આયંખિલના પરચખાણુ-આયંખિલવિહં, તિવિહં પિઆહાર,
પરચખામિ અસણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું,
સહસ્ત્રાગારેણું લેવા લેવણું, ગિહચ્ચસ સઠેણું, પડુચ્ચ મખખેણું,
ગુરૂઅભુઠાણેણું, ઉખિખત વિવેગણું સંવસમાહિવાત્તયાગારેણું,
તસ્સભંતે પડિક્કમામિ, નિદ્ધામિ ગિરહામિ, અખાણું વોસિરામિ.

કોઈપણ જાતના પરચખાણુ પાળવાની વિધિ-પરચખાણુ
હતા તે પુરા થતા પાળુછું. સમકાએણું, કાસિયં પાલિયં, તિર
ત્તિયં, સોહિયં, અરાહિયં, આણુએ, અણુપાતા,
સ્સમિચ્છામિ દુકકં, (કરી ત્રણ નવકાર બણુવા.)

નિવેદન.

" અત્તંત્રયં જીવિય મા પ્રમાયણ "

સ્વર્ગસ્થ જા. પ્ર. શ્રી વિનોદભુનિજી આગમોક્ત જિન-
પ્રાના પરમ વક્તા હતા. આગમવચનો પર એમની અગ્રાધ શ્રદ્ધા
હતી. અને " અત્તંત્રયં જીવિય મા પ્રમાયણ " (જીવન તુલ્ય
પાતું નથી માટે સહુ માનનો પણ પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ)
તેમનું શ્લોક હતું.

વીતરાગની વાણીના વિશેષ પ્રચાર કેમ થાય એની એમન
ધર્મા વાણીજ વગથા હતી. વીતરાગના વચનનાં શ્રદ્ધાન કરીને
સહુ જાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી. એમની દીક્ષા સંસ્કાર વિધિમાં
જે નિમિત્ત ન થઈ શક્યા, એ અમારી કમનસીબી છે. વીતરાગ
વીતાર પ્રચારની એમની જે ઉન્નત પ્રવૃત્તિ હતી તે સહજાવતાર્થ
તેરૂપે વીતરાગવાણીમાંથી જે ઉત્તમ જ્ઞાન કે જે નિમિત્ત આવ
વનમાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવા સાહિત્યનું પ્રકાશન કરીને અમુ
એ એ દુષ્ટને હાથે કરવા અમારા ચિત્તને શાન્ત્યન આપવાને
રૂપ પ્રયત્ન કરી આ ગ્રંથ સ્વર્ગસ્થ જા. પ્ર. શ્રી વિનોદભુનિજી
દાંત્રલિરૂપે આપણું કરીએ છીએ.

સ્વર્ગસ્થ ભુનિશ્રી નિર્વાણ પામ્યા પછી તેમના સ્વર્ગારોહણ
નિમિત્ત મરણનું તેનું વર્ણન તથા તેમના આદર્શ જીવનને
તોત સંક્ષિપ્તમાં આ ગ્રંથમાં આપેલ છે. તેમજ તેમના અનુપ

નિવેદન.

" અમંત્યં જીવિય મા પમાયમ "

સ્વર્ગસ્થ યા. પ્ર. શ્રી વિનોદભુનિષ્ઠ આગમોક્ત જિન-
પરમ ભક્ત હતા. આગમવચનો પર એમની અગ્રાધ શ્રદ્ધા
અને " અમંત્યં જીવિય મા પમાયમ " (જીવન તદ્દયું
નથી માટે ક્ષણ માત્રને. પણ પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ)
મનુ' ધ્યેય હતું.

વીતરાગની વાણીને વિશેષ પ્રચાર કેમ થાય એની એમના
માં ઘણીજ યગજ્ઞ હતી. વીતરાગના વચનોનું શ્રદ્ધાન કરીને
લાગવની દીક્ષા અંગીકાર કરી એમની દીક્ષા સંસ્કાર વિધિમાં
નિમિત્ત ન થઈ શક્યા. એ અનાદી કમનસીબી છે. વીતરાગ
ના પ્રચારની એમની જે ઉન્નત પ્રવૃત્તિ હતી તે સદ્ગુણાવનાની
રૂપે વીતરાગવાણીમાંથી જે ઉત્તમ જ્ઞાન કે જે નિમ્ન આવક
માં ઉપયોગી થઈ શકે તેવા સાહિત્યનું પ્રકાશન કરીને અસુક
એ દુઃખને દૂર કરવા અમારા ચિત્તને શાન્ત્યન આપવાનો
પ્રયત્ન કરી આ ગ્રંથ સ્વર્ગસ્થ યા. પ્ર. શ્રી વિનોદભુનિષ્ઠને
નિવિરૂપે અર્પણ કરીએ છીએ.

સ્વર્ગસ્થ ભુનિષ્ઠી નિર્વાણ પામ્યા પછી તેમના સ્વર્ગારોહણનું
નિમિત્ત સરળાયું તેનું વર્ણન તથા તેમના આદર્શ જીવનનો
સંક્ષિપ્તમાં આ ગ્રંથમાં આપેલ છે. તેમજ તેમના અનુપમ

પરચખાણુ વિધિ

માકારની પરચખાણુ-રૂપે કયા પત્રને તે પદો ઉપરથી
પરચખાણુ કરું છું. ચતુર્વિહાર પિઆહાર, પરચખાણી, અસણું,
ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણાં, ભોગેણું, સહસ્ત્રાગારેણું
અખાણું વોસિરામિ.

માકારની પરચખાણુ રૂપે કયા પત્રી એક પદોર નીચે
ચુખી પારસાગિયનો, ચતુર્વિહાર, પિઆહાર, પરચખાણી, અસણું,
ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણાં, ભોગેણું, સહસ્ત્રાગારેણું
દિશામોદેણું, પાછન્નકારેણું, સંવસમાહિવાત્તયાગારેણું, અખાણું
વોસિરામિ.

ચતુર્વિહારનાં પરચખાણુ-ધાર્યાં પ્રમાણે ચતુર્વિહાર, પિઆહાર
પરચખાણી, અસણું, ખાણું ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણાં, ભોગેણું
સહસ્ત્રાગારેણું સંવ સમાહિવાત્તયાગારેણું, અખાણું વોસિરામિ.

એકટ્રાણાના પરચખાણુ-એકટ્રાણા ઉપરાંત દુવિહાર; પિઆહાર
પરચખાણી અસણું, ખાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું, સહસ્ત્રાગારેણું
ગુરુઅબુકાણેણું, અખાણું વોસિરામિ.

ઉપવાસના પરચખાણુ-આજ સવારથી આવતી કાલ સવાર
સૂર્ય ઉદય થાય ત્યાં સુધી અભાત્તડ, તિવડ, પિઆહાર
પરચખાણી, અસણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણાં, ભોગેણું
સંવસમાહિવાત્તયાગારેણું, વોસિરામિ.

આયંબિલના પરચખાણુ-આયંબિલવિહાર, તિવિહાર પિઆહાર
પરચખાણી અસણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણાં, ભોગેણું
સહસ્ત્રાગારેણું લેવા લેવણું, ગિહથસ સઠેણું, પડુચ મખખેણું
ગુરુઅબુકાણેણું, ઉખિખત વિવેગણું સંવસમાહિવાત્તયાગારેણું
તસ્સલાંતે પડિકકમામિ, નિહામિ ગિરહામિ. અખાણું વોસિરામિ.

કોઈપણ જાતના પરચખાણુ પાળવાની વિધિ-પરચખાણુ
કતા તે પુરા થતા પાણુછું. સમકાએણું, કાસિયં પાલિયં, તિરયં
ત્તિયં, સોહિયં, અરાહિયં, આણાએ, અણુપાતા, નભવ
સ્સમિચ્છામિ હુકડં, (કરી ત્રણ નવકાર બણવા.)

નિવેદન.

“ હમંત્વયં જીવિય મા પમાયણ ”

સ્વર્ગસ્થ જા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિશ્ચ આગમોક્તા જિન-
તા પરમ ભક્ત હતા. આગમવચનો પર એમની અગાધ શ્રદ્ધા
અને “ હમંત્વયં જીવિય મા પમાયણ ” (જીવન તદ્દયું
નું નથી માટે કાલ માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરવો. ભોમંએ)
તેમનું ધ્યેય હતું.

વીતરાગની વાણીને વિશેષ પ્રચાર કેમ થાય એની એમના
માં વાણીજ થયેલ હતી. વીતરાગના વચનોનું શ્રદ્ધાન કરીને
તે ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી. એમની દીક્ષા સંસ્કાર વિધિમાં
નિમિત્ત ન થઈ શક્યા એ અમારી કમનસીબી છે. વીતરાગ
ના પ્રચારની એમની જે ઉત્કૃષ્ટ પ્રવૃત્તિ હતી તે સદ્ભાવનાની
રૂપે વીતરાગવાણીમાંથી જે ઉત્તમ જ્ઞાન કે જે નિત્ય આપક
તમા ઉપયોગી થઈ શકે તેવા સંકલિત્યનું પ્રકાશન કરીને અમુક
જે દુઃખને હજારો કરવા અમારા ચિત્તને શાન્તવન આપવાનો
પ્રયત્ન કરી આ ગ્રંથ સ્વર્ગસ્થ જા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિશ્ચને
જિલિરૂપે અર્પણ કરીએ છીએ.

સ્વર્ગસ્થ મુનિશ્રી નિર્વાણ પામ્યા પછી તેમના સ્વર્ગારોહણનું
નિમિત્ત ગ્રસ્થાયું તેનું વર્ણન તથા તેમના આદર્શ જીવનનો
તે સંક્ષિપ્તમાં આ ગ્રંથમાં આપેલ છે. તેમજ તેમના અનુપમ

પરચખાણુ વિધિ

નાકારસી પરચખાણુ-સૂર્ય ઉગ્યા પછી બે ઘડી વીતે ત્યાં સુધી પરચખાણુ કરું છું. ચંદ્રવિહારં પિઆહારં, પરચખામિ, અસણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું, સહસ્ત્રાગારેણું અખ્ખાણું વોસિરામિ.

પોરસી પરચખાણુ સૂર્ય ઉગ્યા પછી એક પહોર વીતે ત્યાં સુધી પોરસહિયંતો, ચંદ્રવિહારં, પિઆહારં, પરચખામિ, અસણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું, સહસ્ત્રાગારેણું દિશામોહિણું, પછન્નકાલેણું, સન્વસમાહિ, વત્તિયાગારેણું, અખ્ખા વોસિરામિ.

ચંદ્રવિહારનાં પરચખાણુ-ધાર્યા પ્રમાણે ચંદ્રવિહારં, પિઆહારં પરચખામિ, અસણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું સહસ્ત્રાગારેણું સન્વ સમાહિવત્તિયાગારેણું, અખ્ખાણું વોસિરામિ.

એકટાણાના પરચખાણુ-એકટાણા ઉપરાંત દુવિહારં; પિઆહારં પરચખામિ અસણું, ખાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું. સહસ્ત્રાગારેણું ગુરુઅભુકાણેણું, અખ્ખાણું વોસિરામિ.

ઉપવાસના પરચખાણુ-આજ સવારથી આવતી કાલ સવાર સૂર્ય ઉઠ્ય થાય ત્યાં સુધી અભત્તઠં, તિવહં, પિઆહારં પરચખામિ, અસણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું સન્વસમાહિવાત્તગારેણું, વોસિરમિ.

આયંખિલના પરચખાણુ-આયંખિલવિહારં, તિવિહારં પિઆહારં પરચખામિ અસણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નથાણું, ભોગેણું સહસ્ત્રાગારેણું લેવા લેવાણું, ગિહથયસ સઠેણું, પડુચ્ચ મખ્ખેણું ગુરુઅભુકાણેણું, ઉખ્ખિત વિવેગણું સન્વસમાહિવાત્તયાગારેણું તરસમંતે પઠિકકમામિ, નિદામિ ગિરકામિ. અખ્ખાણું વોસિરામિ.

કેઈપણુ જાતના પરચખાણુ પાળવાની વિધિ-પરચખાણુ કર્યા પછી તે પુરા થતા પાણુકું. સમકાએણું, કાસિયં પાલિયં, તિરયં કિતિયં, સોહિયં, અરાહિયં, આણુએ, અણુપાતા, નભવં વન્નનિન્નમિ દુકકં, (કરી ત્રણ નવકાર સણુવા.)

નિવેદન.

" અમંત્યં જીવિય મા પમાયણ "

સ્વર્ગસ્થ બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજી આગમોક્તા જિન-
ના પરમ ભક્ત હતા. આગમવચનો પર એમની અગાધ શ્રદ્ધા
અને " અમંત્યં જીવિય મા પમાયણ " (છૂટત તૂટયું
નથી માટે ક્ષણ માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ)
તેમનું શ્લોક હતું.

વીતરાગની વાણીને વિશેષ પ્રચાર કેમ થાય એની એમના
માં ઘણીજ પ્રયત્ન હતી. વીતરાગના વચનોનું શ્રદ્ધાન કરીને
જે લાગવતી લીલા અંગીકાર કરી એમની લીલા સંસ્કાર વિધિમાં
નિમિત્ત ન થક શક્યા એ અમલી કમનસીબી છે. વીતરાગ
ના પ્રચારની એમની જે ઉન્નત પ્રવૃત્તિ હતી તે સદ્લાવનાની
રૂપે વીતરાગવાણીમાંથી જે ઉત્તમ જ્ઞાન કે જે નિત્ય આવક
માં ઉપયોગી થઈ શકે તેવા સાહિત્યનું પ્રકાશન કરીને અમુક
જે દુઃખને હળવું કરવા અમારા ચિત્તને શાન્તવન આપવાનો
પ્રયત્ન કરી આ ગ્રંથ સ્વર્ગસ્થ બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજીને
નિહિરૂપે અર્પણ કરીએ છીએ.

સ્વર્ગસ્થ મુનિશ્રી નિર્વાણ પામ્યા પછી તેમના સ્વર્ગારોહણનું
નિમિત્ત સ્વર્ગાયુ તેનું વર્ણન તથા તેમના આદર્શ છૂપવનો
તે સંશ્લિષ્ટમાં આ ગ્રંથમાં આપેલ છે. તેમજ તેમના અનુપમ